

UNIVERZITA KARLOVA V PRAHE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

INSTITUT MEZINÁRODNÍCH STUDIÍ

MARTIN PETRTÝL

Boj o moc po Stalinově smrti

Bakalářská práce

Praha 2010

Autor práce: **Martin Petrtýl**

Vedúci práce: **PhDr. Bohuslav Litera CSc.**

Oponent práce: **PhDr. Daniela Kolenovská**

Dátum obhajoby:

Hodnotenie:

Bibliografický záznam

PETRTÝL, Martin. *Boj o moc po Stalinovej smrti*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálných vied, Institut mezinárodných študií, 2010. 58 s., Vedúci práce : PhDr. Bohuslav Litera CSc..

Anotácia

Práca sa zaoberá bojom o moc po Stalinovej smrti v 1953 v ZSSR. Na lepšie pochopenie jednotlivých pozícií hlavných aktérov na začiatku stručne popisuje vývoj po 2. sv. vojne. Hlavným obsahom je potom zhodnotenie situácie tesne po Stalinovej smrti behom 100 dní od marca do júna 1953, kedy sa diali podstatné zmeny v ZSSR naznačujúce možnosť istej formy skorej destalinizácie. Okrem mnohých zmien v spoločnosti a zahraničnej politike sa snaží predostrieť personálnu prepojenosť jednotlivých reforiem a osudov hlavných predstaviteľov a odpovedať na tak na základnú otázku : bola rôznosť zastávaných pozícií dôvod k politickému boju o moc, v ktorom sa rozhodovalo, ktorý názor bude presadzovaný; alebo bol boj o moc dôvodom na hľadanie sa zástupných problémov, teda istých bojísk na ktorom dochádzalo k diskriminovaniu súpera? Práca z rozsahových dôvodov končí odstránením Beriju ako hlavného reformátora a nahradením triumvirátu Berija, Malenkov, Molotov novým triumvirátom Chruščov, Malenkov a Molotov, kde čoraz dôležitejšiu úlohu hrá prvý menovaný. Končí stručným zhrnutím dopadov, ktoré táto zmena mala na reformné úsilie a najmä zahraničnú politiku (tzv. „nemeckú otázku“).

Kľúčové slová

ZSSR, reformy, Stalinova smrť, Berija, Malenkov, Chruščov, Molotov, Stalin, destalinizácia

Annotation

The work is dealing with power struggle after Stalin's death. At the beginning it describes the events following the WW II for better understanding of positions of the main actors. The main content is then the evaluation of the situation right after Stalin's death during 100 days from March till June 1953, when major changes occurs in the USSR, containing the possibility of certain form of early destalinization. Except of many changes in the society and foreign affairs the work tries to show the personal connections between of various reforms and the fates of main actors and to answer in this way the main question: Were the differences in opinions and positions held the reason for power struggle, in which should be decided which positions finally wins; or was the power struggle the reason for finding different positions as kind of battlefields, where the possible opponent should be discredited? The work ends, because of its scope, with the final elimination of Beria as the main reformer and replacement of the former triumvirate Beria, Malenkov, and Molotov with a new one: Khrushchev, Malenkov, Molotov, where the first named played more and more significant role. The works ends with a short overview of the causalities caused on the reform effort and most of all the foreign affairs, especially the so called "German question".

Keywords

USSR, reforms, Stalin's death, Beria, Malenkov, Molotov, Khrushchev, Molotov, Stalin, destalinization

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 20.05.2010

Martin Petrtýl

PodĎakovanie

Na tomto mieste by som sa rád poďakoval v prvom rade môjmu vedúcemu práce pánu doktorovi Literovi za veľkú trpezlivosť, ktorú so mnou pri písaní práce mal, za cenne rady, nápady a mnohé pripomienky, ktorými mi pri písaní práce veľmi pomohol a taktiež pánu profesorovi Reimanovi, ktorý bol prvý s ktorým som prácu konzultoval a pomohol mi ju vymedziť a zorientovať sa v danej problematike.

Obsah

Úvod.....	8
1. Východiská boja o moc po Stalinovej smrti.....	11
1.1. Stalinova smrť.....	11
1.2. Formovanie mocenských pozícií po 2. sv. vojne	12
1.3. Chruščovov príchod do Moskvy a udalosti, ktoré nasledovali.....	15
1.4. XIX. zjazd strany.....	16
1.5. „Sprisahanie lekárov“	18
2. „Kolektívne vedenie“	20
2.1. Situácia v ZSSR po Stalinovej smrti.....	20
2.2. Rozdelenie mocenských pozícií po Stalinovej smrti.....	23
2.3. 100 dní reforiem	26
2.3.1. Reformy na ministerstve vnútra	27
2.3.2. Návrhy zmien v hospodárskej oblasti	29
2.3.3. Národnostná otázka	30
2.3.4. Zmena kurzu v zahraničnej politike	32
2.3.5. Zmeny v RVHP a kritika stalinizmu.....	34
2.3.6. NDR	36
3. Chruščovov nástup k moci.....	40
3.1. Berijov koniec	40
3.2. Dva procesy „Berija“	43
Záver	47
Resume	51
Použitá literatúra	53
Zoznam príloh.....	58

Úvod

Vo svojej bakalárskej práci sa budem zaoberať témou mocenského boja na politickej špici v ZSSR po Stalinovej smrti. Toto téma mi príde atraktívne jak z môjho pohľadu pisateľa, tak, ako dúfam, aj z pohľadu čitateľa. A navyše k nemu smeroval môj záujem o dejiny. Zo začiatku sa týkal ruských a sovietskych dejín ako takých a potom najmä pohľadu na osobu Ľavrentija P. Beriji. Už pri písaní tejto menšej práci ma zaujalo najmä posledné obdobie jeho života, práve oné tri mesiace po Stalinovej smrti, kde sa zdalo, že Berija ma veľký vplyv na chod ZSSR a tým pádom aj dejín.

V tejto práci sa chcem danému tématu venovať podrobnejšie. Pokúsiť sa objasniť aké bolo skutočné rozloženie síl v rámci najvyššej politickej špičky. Aké boli šance jednotlivých aktérov a prečo to bol práve Nikita S. Chruščov, ktorý nakoniec vyšiel z prvého kola, tohto v podstate nikdy neutíchajúceho boja o moc, víťazne. Pokúsiť sa odpovedať na otázku, aké boli motívy jednotlivých účastníkov a aké vzájomné putá, alebo naopak rozličné ciele ich primäli k tomu podporovať toho, či oného potencionálneho konkurenta, pre danú chvíľu ale spojenca. Veľmi ma zaujala aj podstatná otázka tejto práce: „Aký je vzájomný vzťah konkrétnych pozícií a názorov na jednotlivé problémy a čistého mocenského boja?“ Inými slovami, boli jednotlivé kauzy (napr. východonemecká otázka, poľnohospodárska otázka, spotrebný tovar vs. ťažký priemysel) a pozície, ktoré v nich vrcholní predstavitelia sovietskej moci zastávali, príčinou, alebo dôsledkom boja o moc?

Zodpovedanie týchto otázok ovplyvní aj vymedzenie témy tejto práce. Nevyhнем sa tomu, aby som aspoň v rýchlosti nepopísal niektoré dôležité povojnové udalosti a mocenské strety, ktoré významne ovplyvnili pozície jednotlivých aktérov v dobe Stalinovej smrti, teda na začiatku hlavného obdobia tejto práce. Je pravdou, že niektoré rozhodnutia Stalina boli aspoň z časti po jeho smrti ignorované (dobrým príkladom je najmä „ťaženie“ proti Vjačeslavovi M. Molotovovi, ktorého dôsledky boli po Stalinovej smrti z väčšej časti napravené). Z druhej strany Stalin až do poslednej chvíle (aspoň podľa názoru väčšiny historikov, aj keď existujú isté konštrukcie, že tomu tak nebolo) mohol (takmer) kohokoľvek zbaviť jeho privilégií a ostatní zo strachu alebo z vidiny posilnenia vlastných, radšej mlčali. A ako vieme, keď niekto pozíciu raz stratí, ťažko ju získava znova. (Na už zmienenom príklade výnimky Molotova môžeme vysledovať, že ju získal len na základe potreby zdania kontinuity

a jeho dôležitosti v očiach verejnosti). Je teda dôležité predostrieť priebeh udalostí minimálne od konca druhej svetovej vojny, ktorý dokladuje jednotlivé pozície.

Potom nasleduje hlavná časť práce zaoberajúca sa tromi mesiacmi po Stalinovej smrti. Týchto 100 dní je typickým príkladom, jak sa pozície navonok líšili od skutočného diania v ZSSR. Pred svojimi občanmi, ale aj pred nenávidením Západom sa snažilo politbyro predstavovať ako jednotná sila, tzv. kolektívne vedenie, ktorej hlavným záujmom je kontinuita so stalinizmom a Stalinom. Mojm cieľom je ale popísať boj, ktorý sa odohrával vo vnútri politbyra. Ako sa tvorili skupiny a rôzne triumviráty, aké boli trecie plochy a strety názorov, rozhodnutia a kroky, ktoré nakoniec viedli k odstráneniu Berija, oslabeniu pozícií Georgija M. Malenkova a prvému (a asi najdôležitejšiemu) víťazstvu Chruščeva.

Na koniec sa práca zaoberá ešte dvoma procesmi s Berijom. Detailnejšie tým dôležitejším, stranickým, ktorý sa odohrával po jeho zatknutí v júli 1953, behom ktorého bol o jeho osude fakticky rozhodnuté. Na tomto zjazde je zaujímavé jednak to, z čoho bol Berija obvinený (a z čoho nie) a aj to, že bol prvou príležitosťou, kde sa začali spomínať chyby a „prešľapy“, ktorých sa režim dopustil. Spomeniem aj súdny proces, ktorý sa odohrával až v decembri 1953, a bol už v podstate fraškou, o ktorej existujú dokonca isté pochybnosti, či sa jej Berija vôbec dožil. Z dôvodu rozsahu tejto práce by som tu skončil a nevenoval sa ďalej Chruščovmu vzostupu a jeho ďalším mocenským stretom, ktoré ho sprevádzali.

Čo sa týka literatúry, musel som sa kvôli mojej neznalosti ruštiny pracovať s preloženými prameňmi a inojazyčnou literatúrou, predovšetkým anglickou. Našťastie existuje široké spektrum českej, nemeckej a anglickej literatúry na danú tému. Z prameňov som využil najmä nemecký preklad stenografického záznamu z júlového pléna ÚV KSSS *Der Fall Berija*, ktoré nielenže detailne popisuje ono plénum, ale dáva nahliadnúť aj do minulosti a prezentuje niektoré názory a pohľady vrcholných predstaviteľov. Je to doslovný preklad stenografického záznamu daného pléna, ktorý bol až do začiatku 90- tých rokov tajný. Ďalej sa nachádzajú preklady niekoľkých zaujímavých dokumentov aj na stránkach Wilsonovho inštitútu *Cold War International History Project*. Z prác mi veľmi poslúžila najmä práca profesora Reimana: *Poválečné konflikty a rivalita na sovětské politické špici*, ktorá vyšla v časopise *Soudobé dějiny*. Táto práca mapuje veľmi podrobne najmä konflikty po 2. sv. vojne ale aj tesne po Stalinovej smrti a bola preto pre mňa veľkou pomocou. Pán profesor

detailne popisuje pozície jednotlivých aktérov, pracuje s množstvom veľmi zaujímavých prameňov a citácií. Na vysvetlenie niektorých širších problémov som siahol po *Východe*, ďalej som použil aj prácu Petra Vágnera *Smečka*, ktorá mne, práve pre moju neznalosť ruštiny, pomohla rozsiahlymi citáciami z ruských archívov. Aj keď táto kniha občas siaha po príliš literárnych výrazoch a píše skôr publicistiky, pre širší okruh verejnosti, ako čisto faktograficky, spolieham na rozsiahle bádanie autora v archívoch a overenie niektorých citácií z iných zdrojov. Nemohol som samozrejme vynechať knihu, ktorá ma pôvodne pre tému nadchla: *Berija* od Amy Knightovej. Táto obsahom nie rozsiahla publikácia sa venuje podrobnému životopisu Ľ.P. Beriji, a napriek tomu, že od jej vydania sa niektoré pohľady na postavu Ľ.P. Berija zmenili, stále je to veľmi kvalitný s faktografický životopis. Na doplnenie a rozšírenie pohľadu som použil dve anglické práce ruských autorov: *Cold Peace: Stalin and the soviet ruling circle, 1945 – 1953* od Yorama Gorlického a Olega Chlevniuka, ktorá sa zaoberá najmä vnútropolitickými aspektmi posledných rokov Stalinovej vlády a naopak kniha: *Inside the Kremlins Cold War: From Stalin to Khrushchev* od Vladislava Zuboka a Konštantína Plešakova, ktorá sa detailne zaoberá prepojením zahraničnej a vnútornej politiky od konca Stalinovho až do začiatku Chruščovho obdobia. Obidvom knihám síce trochu chýba súvislá dejová línia a istý príbeh, zaoberajú sa jednotlivými kauzami a prípadmi, a na nich demonštrujú názory autorov, z druhej strany práve konkrétne príklady sú veľmi dobre argumentačne podložené a zdokumentované. K rôznym čiastkovým problémom som našiel veľa novinových článkov pomocou stránok Jstore, napríklad prehľadný článok: *The Early Post-Stalin Succession Struggle and Upheavals in East-Central Europe* od Marka Kramera v časopise *Journal of Cold War Studies*, ale napríklad aj zaujímave rozhovory v týždenníku *Spiegel* priamo na jeho internetových stránkach. Pokúsil som sa teda, aj keď len čiastočne, vyrovnáť môj jazykový hendikep z iných ako ruských publikácií.

1. Východiská boja o moc po Stalinovej smrti

1.1. Stalinova smrť

Stalin zomrel 5. marca 1953 na svojej dače v Kuncovu. Nezanedbal za sebou žiaden politický testament a ani za svojho života jasne neurčil svojho nástupcu. V krajine kde už temer 40 rokov neexistovali žiadne politické mechanizmy prerozdelenia postov, vytvorila jeho smrť vákuum moci. Toto vákuum bolo o to väčšie, že Stalin predstavoval nespochybniteľnú autoritu, ktorú nebol nikto z jeho nasledovníkov schopný okamžite (a pravdepodobne ani neskôr) nahradiť.

Tak sa stalo, že si po jeho smrti moc v krajine a riadenie štátu medzi sebou rozdelilo tzv. „kolektívne vedenie“. V tomto vedení boli zastúpení v podstate všetci najdôležitejší muži z najvyššieho vedenia krajiny. Členmi boli jak príslušníci staršej generácie (Vjačeslav M. Molotov, čiastočne Anastáz I. Mikojan), ktorí obhajovali v podstate zachovanie nejakej formy stalinizmu (bez najväčších „prešľapov a výstrelkov“), tak aj stredná generácia (Georgij M. Malenkov, Lavrentij P. Berija a Nikita S. Chruščov), ktorí si jasne uvedomovali nutnosť zreformovať systém (Berija a spočiatku aj Malenkov). Generačný rozdiel a pohľad na stalinizmus boli len jedna zo zlomových čiar. Sporných bodov vo vnútri vedenia bolo viac (a často dochádzalo aj k miešaniu rozličných skupín). Čoskoro bolo jasné, že tento spôsob vlády je dlhodobu neudržateľný a tak sa rozhorel boj o moc.

Ďalším faktorom, ktorý situáciu značne komplikoval bola trvalá snaha samotného Stalina, aby nikto z vedenia nemal dostatočne silné pozície na samostatné uchopenie moci. Za jeho života mu mala zabezpečiť výsadné postavenie a hlavne osobnú bezpečnosť. Jeho cieľom bolo aby žiaden z členov najvyššieho vedenia nezískal pocit, že by mohol Stalina nahradiť na čele krajiny. Vďaka tomuto úsiliu sa po jeho smrti nenašiel nikto, kto mohol okamžite, rýchlym a razantným spôsobom zvrátiť situáciu vo svoj prospech a zaujať jeho pozíciu.

Za účelom dosiahnutia tohto stavu Stalin dlhodobu poštvával jednotlivých členov proti sebe, likvidoval (väčšinou aj fyzicky) najsilnejších z nich, alebo sa im (v neskorších rokoch) snažil aspoň vytvoriť protiváhu. Tieto „opatrenia“ sprevádzali Stalinovu vládu od obdobia tzv. „Veľkého teroru“ 30- tých rokov. Pre nás sú zaujímavé tie povojnové, lebo ovplyvnili pozície

jednotlivých aktérov boja o moc po Stalinovej smrti. Preto by som sa ich pokúsil aspoň stručne zhodnotiť (z dôrazom na ich vplyv na neskoršie mocenské usporiadanie).

1.2. Formovanie mocenských pozícií po 2. sv. vojne

Obdobie druhej svetovej vojny predstavovalo, kvôli ohrozeniu ZSSR z vonka, obdobie relatívneho pokoja na sovietskej politickej špičke. Ale spolu s tým, jak začalo byť jasné, že ZSSR nakoniec zvíťazí sa opäť stupňovalo napätie a konflikty v rámci vedenia krajiny. V nich hral napriek staršiemu veku a podlomenému zdraviu stále ešte najväčšiu rolu Stalin a ostatní boli viac-menej len vykonávateľmi jeho vôle.

Hneď na konci vojny sa Stalin vysporiadal s armádou. Maršal Georgij K. Žukov, ktorý začal byť moc populárny a predstavoval stúpajúcu moc a sebavedomie armády bol prevelený do Odesy a neskôr na vzdialený Ural¹. Ďalšie dôležité udalosti sa odohrávali v Moskve. Významnou osobou sa stal Andrej A. Ždanov, ktorého Stalin povolal na miesto úradujúceho tajomníka ÚV VKS (b). Jeho post ale už nebol až tak významný ako pred vojnou, pretože počas vojny sa udial presun moci zo strany na vládu. Toto je dôležitá skutočnosť, ktorá ovplyvnila mnohé nasledujúce udalosti.

Zatiaľ sa zdalo, že veľmi silnou osobou je Molotov a potom dvojica Berija a Malenkov, ktorý mali k sebe veľmi blízko a boli obidvaja napojení na rozsiahly vojensko-priemyslový komplex, ktorí pomáhali vybudovať za vojny. Za týchto okolností sa Stalin rozhodol nezaútočiť na obidvoch ale pokúsiť sa ich odstrániť postupne. Berija bol v decembri 1945 zbavený funkcie ministra vnútra a nahradený Sergejom N. Kruglovom, krátko potom náčelník SMERŠ Viktor S. Abakumov vystriedal vo funkcií ministra štátnej bezpečnosti Vsevoloda N. Merkulova, ktorý patril k okruhu Berijových spolupracovníkov². Tieto zmeny, hoci sa mohli zdať na prvý pohľad významné a určite oslabovali Berijove zázemie na ministerstve vnútra, mocenskej váhe jeho osoby neubrali. To potvrdzovalo aj jeho vymenovanie riadnym členom

---

¹ Michal Reiman: Poválečné konflikty na sovietské politické špici in Soudobé dějiny VII/4, s. 553

² op. cit. Michal Reiman: Poválečné konflikty na sovietské politické špici, s.555

politbyra v marci 1946.³ Skôr by sa mohlo zdať, že ide skôr o jeho preorientovanie sa na atómový výskum a úlohy s ním spojené. Tie mu zabezpečovali stále významnú pozíciu a pravidelný osobný kontakt so Stalinovi, ktorý mal o túto oblasť eminentný záujem. Navyše mal na ministerstvo stále určitý (aj keď nepriamy vplyv), ako námestník predsedu rady ľudových komisárov. Aj keď Beria získal obecnú zodpovednosť za ministerstvá, prestali byť jasným nástrojom jeho politických ambícií.⁴

Malenkova pozícia bola oslabená oveľa viac. 4. mája bol zbavený členstva v sekretariáte ústredného výboru, kvôli problémom v leteckom priemysle, za ktoré bol nepriamo zodpovedný. Stalinovi šlo nepriamo o vplyv celej dvojice, lebo Malenkov nebol samostatne až tak silný.⁵ V auguste sa jeho pozícia, ale už čiastočne vylepšila, akoby Stalinovi jeho poníženie stačilo a uvedomil si, že ho potrebuje pre zastávanie dôležitých úloh. 2. augusta bol znovu vymenovaný za podpredsedu vlády.⁶

Ďalším na rade bol Molotov. Ten bol z celej trojice, ktorá po Stalinovej smrti vytvorila „triumvirát“ a podelila si moc najstarší a najskúsenejší. Patril k „starej garde“, ktorá na najvyšších funkciách pôsobila od 20-tých rokov, teda ešte pred čistkami tridsiatich rokov (na rozdiel od napr. Beriju, ktorý sa vyšvihol práve na ich konci) Molotov sa stal kandidátom na člena politbyra v 1921, zatiaľ čo Berija v marci 1939⁷. Dôvody si Stalin hľadal ťažko, pretože Molotov nejavil tendenciu presadzovať vlastnú politickú líniu. Nakoniec ho obviňoval z presadzovania priateľskej politiky voči Západu, ktorú sám zo začiatku podporoval. Molotovovi nepomohla ani kampaň proti sionizmu, v rámci ktorej bola zatknutá jeho žena. A jeho meno bolo spojené s židovským Antifašistickým výborom. To všetko vyzeralo ako príprav k radikálnejšiemu zásahu, ktorému asi zabránilo Stalinove zhoršené zdravie.⁸

Stalin sa evidentne snažil obmedziť moc svojich najbližších spolupracovníkov, lebo im nedôveroval a mal pocit, že keď budú dostatočne silný, tak proti nemu niečo podniknú. Pokúšal sa za nich nájsť náhradu. Istou protiváhou sa zdali byť v 1946 tzv. „leningradci“ zhromaždení okolo Ždanova a Alexeja A. Kuznecova (ten prevzal 13. apríla 1946

---

³ Amy Knight: Berija. Stalinův první pobočník, s. 163

⁴ Yoram Goralzki a Oleg Khlevniuk: Cold Peace, s. 28

⁵ op. cit. Michal Reiman: Poválečné konflikty na sovětské politické špici, s.556

⁶ op. cit. Yoram Goralzki a Oleg Khlevniuk: Cold Peace, s. 27

⁷ op. cit. Yoram Goralzki a Oleg Khlevniuk: Cold Peace, s. 26

⁸ op. cit. Amy Knight: Berija, s. 168

zodpovednosť za dohľad nad mocnou administráciou kádrov práve od Malenkova)⁹. To proti nim stávalo skupinu okolo Beriju a Malenkova. Nakoniec Ždanova smrť v auguste 1948 spôsobila, že sa skupina citeľne oslabilá a Stalinovi nezostávalo nič iného, než do aparátu ústredného výboru znova dosadiť skúseného Malenkova.

V 1949 nasledoval známy tzv. „leningradský prípad“, ktorý odstránil väčšinu z „leningradskej“ skupiny (jednalo sa najmä o „súdrhov Kuznecova, Rodionova a Popkova, ktorý sú vinný z perverznej, nebolševistickej deviácie“¹⁰, ale vo výsledku postihlo mnoho vyššie postavených ľudí a to hlavne Nikolaja A. Voznesenského (šéfa Gosplanu a člena politbyra). Je to tiež ojedinelý prípad po druhej svetovej vojne, kde boli popravení tak vysoko postavený funkcionári). V roku 1949 boli tiež znovu napadnutí Molotov a Mikojan, ktorí boli odvolaní z funkcií ministra zahraničia a ministra zahraničného obchodu. To spolu s elimináciou Leningradcov významne zmenilo rovnováhu moci v Stalinovom kruhu. Stalin sa pre neho charakteristickým spôsobom odhodlal pripraviť protiváhu Beriovi a Malenkovi, ktorý v tom čase získali jasne dominantnú pozíciu spomedzi strednej generácie členov politbyra.¹¹ V súvislosti s tzv. „Moskovským prípadom“, kde bol zo svojho postupu odvolaný moskovský predseda Gerorgij M. Popov, povolal Stalin v decembri 1949 naspäť do Moskvy Chruščov. Ako protiváha posilnenému Malenkovi a Berijovi bol Chruščov ideálnou voľbou. Od jeho dočasnej degradácie v 1947 (bol nahradený Lazarom Kaganovičom ako vodca strany na Ukrajine), strávil Chruščov pomerne dlhú dobu v čiastočnej nemilosti a bol pripravený slúžiť svojmu vodcovi s zdvojnásobenou energiou a entuziazmom. Čo bolo významnejšie, vzhľadom na jeho oficiálny status (bol plnoprávnym členom Politbyra od 1939), mohol Chruščov pohodlne súťažiť s Malenkovom a Berijom, ktorí, napriek tomu, že patrili do rovnakej politickej generácie ako Chruščov, vstúpili totiž do Politbyra po ňom.¹²

---

⁹ op. cit. Yoram Gorlizki a Oleg Khlevniuk: Cold Peace, s. 32

¹⁰ op. cit. Yoram Gorlizki a Oleg Khlevniuk: Cold Peace, s. 81

¹¹ op. cit. Yoram Gorlizki a Oleg Khlevniuk: Cold Peace, s. 89

¹² op. cit. Yoram Gorlizki a Oleg Khlevniuk: Cold Peace, s. 92

1.3. Chruščovov príchod do Moskvy a udalosti, ktoré nasledovali

Chruščov bol povolaný do Moskvy v decembri 1949. Nepochybne bolo Stalinovým zámerom vytvoriť z neho časom akúsi protiváhu dvojky Malenkov a Berija. Zo začiatku s tým ale boli spojené značné problémy a Chruščovova pozícia bola veľmi slabá, pretože mal síce zázemie na Ukrajine, ale nemal kontakty priamo v Moskve, čo mu veľmi chýbalo. Preto sa zo začiatku nemohol proti nim stavať a navonok tak tvorili „priateľskú“ trojicu.

Do teórií o tom, že Stalin chystal ešte pred svojou smrťou významné zmeny vo vedení krajiny (, ktoré by so sebou ako obvykle priniesli rozsiahle čistky, zatýkanie a vraždy), zapadá aj zatknutie Viktora S. Abakumova (ministra bezpečnosti) v júni 1951. Stalin s ním nebol spokojný kvôli tomu, že mu neposkytol dostatok „dôkazov“, na to aby mohol mocensky využiť vtedajšie veľké kauzy: antisemitskú kampaň¹³ a „leningradský prípad“. Stalin skrátka potreboval „zefektívniť“ svoju štátnu bezpečnosť, čo samo o sebe neveštilo nič dobré.

Strach sa ukázal ako oprávnený, keď na jeseň 1951 začal tzv. „Mingrelský prípad“. Táto kauza jasne smerujúca proti Berijovi a jeho mocenskej základni v Gruzínsku začala ako obvinenie z korupcie istej časti najvyšších členov ústredného výboru v Gruzínsku. To bola len zámienka na čistku v gruzínskom aparáte, z ktorého bolo postupne odstránených 50 vysokých funkcionárov. Nikto nemal pochyby o tom, že akcia bola namierená proti „veľkému Mingreliánovi“¹⁴, ako sám Stalin prezýval Beriju. Aj keď sa jeho samotného nijak výrazne nedotkla, podkopala jeho mocenskú základňu v Gruzínsku, ktorú bol čiastočne nútený sám „čistiť“. Na to spomína Chruščov: *„Som si absolútne istý, že celá záležitosť bola vymyslená osobne Stalinom v boji s Berijom. Berija sa z toho obratne vyvliekol: vliezol do celej záležitosti ako „Stalinov nôž“ a sám zahájil účtovanie s Mingrelmi.“*¹⁵

Medzitým pokračovala antisemitská kampaň v celom ZSSR, ale aj jeho satelitoch (v Československu to bol proces s Rudolfom Slánskym). Behom tejto kampane sa ukázalo, že Stalin už nedokázal obnoviť brutalitu a rásnosť politických procesov tridsiatich rokov. To ale neznamenalo, že sa jeho spolupracovníci mohli cítiť v bezpečí, jak ukázali najbližšie udalosti.

¹³ op. cit. Michal Reiman: Poválečné konflikty na sovietských politických špicách, s. 568

¹⁴ op. cit. Amy Knight: Berija, s. 183

¹⁵ Nikita Chruščov: Vremja. Ljudi. Vlast'. (Vospominanija), s. 61, 132, cit. podľa Petr Vágner: Smečka. Boj o moc v poststalinovom vedení ZSSR v širšom kontextu, s. 82

1.4. XIX. zjazd strany

XIX. zjazd strany konaný v októbri 1952 bol posledným zjazdom VKS(b) za Stalinovho života. Vedelo sa o ňom, odkedy začali plány na jeho zvolanie v 1947, že to bude kľúčový zjazd pre budúcnosť strany po Stalinovej smrti. Stalin sa na ňom snažil naposledy presadiť svoju vôľu a predstavy o fungovaní štátu. Zároveň s tým sa zdá, že sa snažil oslabiť najstaršiu generáciu (potencionálnych nástupcov) a takisto Beriju.

Zároveň sa ukázalo aký je Stalin starý a chorý. Na zjazde už temer neprehovoril. Hlavné referáty nechal prečítať svojim spolu- straníkom (Malenkovi – politický (hlavný) referát, Chruščov – referát o straníckych normách, rozhodnutie, ktoré jasne ukázalo, ktorých lídrov zahrňuje svojou priazňou¹⁶). On sám prehovoril v podstate len k veľmi teoretickým otázkam o vzťahu KSSS k zahraničným komunistickým stranám. Ako alternatívu sa rozhodol, že dá vopred do obehu písaný referát s názvom *Ekonomické problémy socializmu v ZSSR*. Práca sa v skutočnosti stala náhradným politickým referátom a ako taká dosiahla status hlavnej teoretickej normy, ktorú ostatní majú nasledovať.¹⁷

Stalin bol na konci svojho života slabý nielen fyzicky ale aj psychicky. Začala sa u neho naplno prejavovať paranoja. Molotov na to spomínal: *Bolo vidieť, že je veľmi nervózny. Podozrieva všetkých. Podľa mňa bolo posledné obdobie také nebezpečné. Upadol do niektorých krajností.*¹⁸ A tiež Chruščov: *„Všetko záviselo na Stalinovej plodnej obrazotvornosti, kto sa stal agentom niektorej imperialistickej zeme z jedného dňa na druhý.*¹⁹

Problém spočíval v tom, že od druhej svetovej vojny bol veľmi vzdialený od stredného a nižšieho straníckeho aparátu. Väčšina ľudí, ktorých poznal osobne zmizla z politiky (a väčšinou aj z povrchu zemskeho) behom čistiek v tridsiatych rokoch. Ostatní sa ho príliš báli a tak bol v podstate obklopený len ľuďmi z najužšieho vedenia. Logicky teda potreboval, predtým než sa ich rozhodne odstrániť, rozšíriť tento okruh, aby za nich šlo nájsť náhradu.

Ako takáto zásobáreň mu malo poslúžiť novo vytvorené predsedníctvo s 25 členmi a 11 náhradníkmi, ktoré malo nahradiť stávajúce politbyro. Mikojan na to spomína: *„Stalin mal*

¹⁶ op. cit. Yoram Gorlizki a Oleg Khlevniuk: *Cold Peace*, s. 145

¹⁷ op. cit. Yoram Gorlizki a Oleg Khlevniuk: *Cold Peace*, s. 144

¹⁸ Felix Čujev: *Sto sorok besed s Molotvym: Iz dněvniká*, s. 362, cit. podľa: Petr Vágner: *Smečka*, s. 83

¹⁹ op. cit. Amy Knight: *Berija*, s. 193

zrejme nejaké plány, keď na miesto politbyra, kde bolo 9-11 ľudí, navrhol prezídium z 25 osôb..Tak veľké zloženie prezídia v prípade nutnosti umožňovalo Stalinovi zbaviť sa nepohodlných členov, ktorých zmiznutie by nebolo tak nápadné.²⁰

Okrem toho sa objavili v návrhoch na obsadenie vrcholných stranických orgánov v hojnom počte noví ľudia. Tieto zmeny ani nekonzultoval so svojimi spolupracovníkmi, čo bolo v rozpore so zvyklosťami.²¹

Stalin ďalej pokračoval vo svojej „ofenzíve“, keď v rozpore s len nedávno schválenými stanovami navrhol vytvorenie ďalšieho orgánu: 9- členného Byra Prezídia ÚV KSSS, kde boli v podstate všetci členovia starého politbyra až na Molotova a Mikojana. To jasne ukazovalo proti komu boli tieto „organizačné zmeny“ namierené. A aby Stalin nikoho nenechal na pochybách verejne objasnil, prečo Molotov a Mikojan v tomto byre nie sú. Molotova obvinil, že v opitosti povolil britskému veľvyslanectvu vydávať v Moskve anglické noviny, že navrhoval predanie Krymu Židom (ešte za 2. sv. vojny) a že s výsledkami jednanie oboznamuje svoju ženu, ktorá je obklopená podivnými ľuďmi. Mikojanova vina spočívala v hájení záujmu roľníkov, v odmietaní zvýšiť poľnohospodársku daň.²²

Stalin na XIX. zjazde jasne zaútočil na „starú gardu“, ľudí, ktorí boli vo vysokej politike ešte z čias pred vojnou. Zdalo sa, akoby chcel aby odišli z vysokej politiky spolu s nim. Naopak sa snažil presadiť do čela ľudí, o ktorých si myslel, že nemajú pevnú politickú líniu a budú tak ľahko ovládateľní (napr. Malenkov). To mu malo zaručiť, že budú presadzovať jeho predstavy a zakonzervuje sa tým súčasný stav. Dost' možné je aj to, že chcel hlavne naďalej udržiavať atmosféru strachu, aby si nikto nebol istý svojou pozíciou (a často aj životom). Situácia sa ďalej vyostrila prepuknutím tzv. „prípady lekárov“, poslednej Stalinovej čistke.

---

²⁰ Anastáz Mikojan: Tak bylo, s. 572 – 573, cit. podľa Petr Vágner: Smečka, s. 87

²¹ op. cit. Michal Reiman: Poválečné konflikty na sovětské politické špici, s.573

²² Petr Vágner: Smečka, s. 85

1.5. „Sprisahanie lekárov“

Tzv. „prípád lekárov“ bol ďalším antisemitsky ladením vykonštruovaným procesom, ktorý Stalin „spustil“ na sklonku svojho života. Mnohý sa domnievajú, že mal mať ďalšie pokračovania a dohry v najvyššej politickej špici, ku ktorým nedošlo len vďaka Stalinovej smrti. V každom prípade bol súčasťou posledného Stalinovho „záchvatu“ šírenia teroru. Stalin po zjazde totiž zrejme cítil, že jeho pozícia už nie je taká silná a že mu ubúdajú sily. To sa pokúšal kompenzovať „priostrením“. Na to potreboval „ostrážitejšiu“ a poslušnejšiu štátnu bezpečnosť. Preto si nechal zavolať Semjona D. Ignateva (,ktorý nahradil Abakumova na poste ministra vnútra), ktorému jasne zdôraznil: *„Nechodím na štátnu bezpečnosť a neprosíkam! Môžem žiadať, a keď sa nebudete riadiť mojimi požiadavkami, môžem Vám dať po hube“*²³ Týmto nátlakom sa Stalinovi podarilo dosiahnuť zlomu vo vyšetrowaní niektorých aktuálnych prípadov (židovského sprisahaní, Abakumova a najnovšie lekárov). Tieto udalosti už na zjazd nestihli mať vplyv ale naplno sa prejavili po ňom.²⁴

„Prípád lekárov“ sa tiahol už od roku 1951. Ale naplno sa prejavil až na konci roku 1952 a začiatku 1953. Nepriamo súvisel so všetkými ostatnými prípadmi (vyšetrowateľov na tento nápad priviedol človek vypočúvaný pôvodne kvôli Abakumovi a 9 z 12 obvinených lekárov boli Židia, čo prípad spojovalo so sionistickým sprisahaním). V oficiálnej správe o sprisahaní uverejnenej v januári 1953 stálo, že odhalili teroristickú skupinu lekárov, *ktorí si predsavzali, že skrátiť život aktívnych verejných činiteľov v Sovietskom zväze sabotážou lekárskeho ošetrovania*²⁵. Prípád rozpútal vlnu antisemitizmu v ZSSR.

To nebol ale hlavný Stalinov cieľ. Onedlho sa ukázalo, že problémy tento prípad spôsobí hlavne na ministerstvo štátnej bezpečnosti, ktoré bolo stále nepriamo spojované s Berijom. Stalin už na začiatku decembra vydal predsedníctvu ÚV smernicu *O situácií na ministerstvu štátnej bezpečnosti a o sabotáži v lekárskom procese*, ktorá zvalovala vinu na ministerstvo.²⁶ To s prípadom spájalo jak Beriju tak Vsevoloda N. Merkulova, ktorý bol v čase smrtí, ktoré sa vyšetrowali, ministrom vnútra. Spolu s tým Stalin naďalej pokračoval v boji proti starej garde, hlavne Mikojanovi a Molotovovi. Keď sa ostatní snažili (zo strachu o svoje vlastné životy)

²³ op. cit. Michal Reiman: Poválečné konflikty na sovietské politické špici, s. 575

²⁴ op. cit. Michal Reiman: Poválečné konflikty na sovietské politické špici, s. 576

²⁵ op. cit. Amy Knight: Berija, s. 198

²⁶ op. cit. Amy Knight: Berija, s. 199

brzdiť znova sa rozbiehajúce represie, Stalin preniesol známe slová: „*Ste slepé mačiatka! Čo bude bezo mňa? Zem zahynie, pretože nebudete schopní rozoznať nepriateľa!*“²⁷ Rozsah „besnenia“, ktoré Stalin rozpútal na základe „prípadu lekárov“ vedie mnohých k domnienke, že prípad mal poslúžiť na čistku na oveľa vyšších miestach, ako medzi kremel'skými lekármi. Táto teória dáva potom podklad na rôzne špekulácie o tom, že Stalinova smrť nebola prirodzená.

Oveľa pravdepodobnejšie je, že Stalin si vlastne za svoju smrť „mohol sám“. Súčasťou procesu s lekármi sa totiž stali aj jeho členovia jeho najbližšieho vnútorného kruhu. Jednak lekárov, ktorý sa starali o jeho zdravie (nehovoriac už o tom, aký strach museli mať tí lekári, čo prežili, určiť vôbec nejakú diagnózu, aby náhodou nebola nesprávna), ale takisto napr. náčelníka jeho vlastnej telesnej stráže, Nikolaja S. Vlasika, a ďalších vedúcich členov ochranky, ktorí boli v súvislosti s prípadom zatknutý. Ďalej bol zatknutý aj dlhoročný vedúci jeho sekretariátu Alexander Poskrebyšov. Stalin tak sám vyradil celý mechanizmus, ktorý mu po dlhé roky zaistoval spojenie s vonkajším svetom a súčasne ho chránil pred jeho nástrahami.²⁸ Toto všetko boli ľudia, o ktorých nejde pochybovať, že by neboli absolútne oddaní svojmu vodcovi. Nemali žiaden politický vplyv ani ambície, takže by zo Stalinovej smrti nemali žiaden prospech, skôr naopak.

Tak sa stalo, že keď Stalin umieral, nenašiel sa na jeho dače nikto, kto by mal vôbec odvahu vyrušiť ho, alebo zavolať lekárov. Keď privolali členov najvyššieho vedenia, tí, a tu už ide špekulovať, či zo strachu, alebo schválne, váhali s privolaním lekárov, tak dlho, kým už nebolo neskoro. Keď už bolo jasné, že predošlému vodcovi nejde pomôcť, začal v svorke boj o to, kto sa stane novým vodcom.

---

²⁷ op. cit. Michal Reiman: Poválečné konflikty na sovětské politické špici, s. 577

²⁸ op. cit. Michal Reiman: Poválečné konflikty na sovětské politické špici, s. 577

2. „Kolektívne vedenie“

2.1. Situácia v ZSSR po Stalinovej smrti

Stalinova smrť bola bezpochyby šokom nielen pre celý Sovietsky zväz, ale aj pre členov najvyššieho vedenia krajiny. Je pravda, že Stalin bol v svojom poslednom období chorý, paranoický stavec - tyran, ktorý prenasledoval svoje okolie a hrozil smrťou aj svojim najbližším. Je pravda, že existovali rozpory jak vo vnútri vedenia tak medzi niektorými členmi a priamo Stalinom. Na druhej strane predstavoval Stalin ohromnú autoritu jak vo vnútri krajiny tak navonok. Svojím spôsobom „legitimizoval“ režim. Vedenie preto po jeho smrti stálo pred dôležitou úlohou predstaviť národu istú „kontinuitu“. Dôležitým momentom sa stalo zdôrazňovanie „kolektívneho vedenia“, namierené proti „kultu osobnosti“ a za demokratické (niekedy paradoxne nazývané leninské) normy rozhodovania v strane, ktoré nahradzovalo predošlé ospevovanie Stalinovho geniálneho vedenia krajiny. (*Pravda* udala nový tón dokonca už v apríly a pokračovala vo vtíkaní tejto ideí do hláv svojich čitateľov pred aj po Berijovom páde)²⁹. Problematické boli aj represie, ktoré síce chcela väčšina nového vedenia zrušiť, na druhú stranu práve tie spolu so Stalinovým „kultom“ pomáhali potlačovať nespokojnosť obyvateľstva.

V ten istý deň ako Stalin umrel, si na spojenom zasadaní ÚV KSSS, Rady Ministrov, a Prezídia Najvyššieho Sovietu 5. Marca 1953, jeho nasledovníci rozdelili funkcie. Berija navrhol Malenkova do čela sovietskej vlády (Predseda Rady ľudových komisárov), a Malenkov jeho na oplátku na miesto policajného šéfa (zlúčeného Ministerstva vnútra a štátnej bezpečnosti) a zároveň podpredsedom vlády (1. námestníka predsedu Rady ľudových komisárov). Staronovým ministrom zahraničia sa stal Molotov (zároveň ďalší podpredseda vlády) a Chruščov sa musel uspokojiť „len“ s postom tajomníka ÚV KSSS.³⁰ Po rozdelení si funkcií sa pustili do najnutnejších reforiem. Bola vyhlásená politika tzv. „nového kurzu“, ktorá zastavila politické procesy a oprášila za Stalina zabúdané „leninské princípy“: vnútrostranícka demokracia, kolektívne vedenie, odmietlo „kult osobnosti“ a pod.³¹ Ďalšími dôležitými zmenami, ktoré nasledovali bolo vrátenie podoby vrcholným orgánom spred 19.

²⁹ TABORSKY, EDWARD, *The Struggle for Stalin's Heritage.*, Southwestern Social Science Quarterly, 36 (1955/1956) s.130

³⁰ W. Taubmann: Chruščov, s. 244 a 250

³¹ op. cit. Východ, s. 300

zjazdu strany, oficiálne názvy zostali, ale členstvo sa opäť zúžilo (Prezídium z 25 členov na 14, t.j. zhruba počet predošlých členova Politbyra a Sekretariát z 10 na 5³²) na pôvodnú elitu.

Prvé reformy smerovali preto čiastočne proti štátnej bezpečnosti. Všetci nasledovníci sa zhodovali na tom, (koniec koncov už pred Stalinovou smrťou), že ju treba dostať pod kontrolu. Samozrejme, že na udržiavanie poriadku v krajine a potlačovanie obyvateľstva im bola stále dobrá, ale už sa nemala opakovať situácia, keď si mohla dovoliť zatýkať a prenasledovať členov ÚV KSSS len z rozhodnutia jedného človeka (ako tomu bolo za Stalina).

Ďalším veľkým problémom bol ekonomický a hospodársky stav krajiny. Tá sa ani nestihla spamätať z totálnej deštrukcií západných, priemyselne a poľnohospodársky najvyspelejších, častí cez 2. sv. vojnu, a už sa mala začať pripravovať na nový konflikt. V poslednom období Stalinovej vlády sa odznova začalo s remilitarizáciou krajiny. S tým súvisela podpora ťažkého a zbrojárskeho priemyslu. To spôsobilo totálny nedostatok spotrebného tovaru. Keď k tomu pripočítame, že trvale poddimenzované a neproduktívne poľnohospodárstvo, navyše Stalinom sústavne prenasledované, nebolo schopné zásobovať trh v dostatočnej miere ani základnými potravinami, je jasné, že situácia medzi obyvateľstvom nebola ružová. Ďalšou kapitolou boli megalomanské stavby, v ktorých sa Stalin tak kochal, ktorých ekonomický prínos bol veľmi otázný. Tie spolu s gulagmi viazali ohromné množstvo práceschopného obyvateľstva, ktoré napriek tomu v akých otrasných podmienkach žilo, nevytváralo, v porovnaní s nákladmi, dostatočný produkt.

Hospodárske problémy krajiny sa nutne museli prejavíť v zmene zahraničnej politiky krajiny. To Stalin nebol schopný do konca svojho života pripustiť. Novému vedeniu, alebo aspoň jeho väčšej časti, ale bolo jasné, že krajina, ktorá ma tak rozsiahle hospodárske problémy, si nemôže dovoliť agresívny politiku voči celému kapitalistickému svetu a ešte navyše vlastným „súduhom“ (v Juhoslávií). Pokiaľ sa mala krajina hospodársky pozviechať musela si uvoľniť ruky v zahraničnej politike a viesť ju zmierlivejšie. Obidvaja, aj Berija aj Malenkov, boli prví medzi Kremel'ským vedením, ktorí zareagovali na neudržateľné sovietske

---

³² op. cit. TABORSKY, EDWARD, The Struggle for Stalin's Heritage. s.117

medzinárodné záväzky a nebezpečenstvo nukleárnej vojny, ktoré Stalin odkázal svojim nástupcom.³³

Najvyššia politická špička (minimálne Berija a do veľkej miery aj Malenkov) si uvedomovali rozsah týchto problémov a zmien, ktoré si ich riešenie vyžiada. Domnievam sa preto, že u väčšiny členov vedenia („snáď s výnimkou Chruščova, ktorý sa cítil od začiatku odstrčený a degradovaný a snáď sa bál prenasledovania,) prevládala snaha aspoň spočiatku riešiť obrovské problémy krajiny spoločne, v rámci „kolektívneho vedenia“. Keď nie dobrovoľne, tak aspoň z nevyhnutnosti, keďže nikto z ľudí, ktorí mali viesť krajinu, na ich riešenie samostatne nestačil. Až odlišné predstavy o riešení problémov, ktoré sa vyskytovali stále častejšie (najmä medzi Malenkovom a Berijom) viedli k rozbitiu tohto vedenia, čoho Chruščov využil na odstránenie Beriju (a neskôr potom Malenkova, Mikojana a ďalších) a pre svoju cestu na vrchol.

Zdá sa, že mocenský boj neprebíhal od začiatku (aspoň nie medzi najvyššou špičkou Malenkov, Berija, Molotov), ale naopak problémy a rozdielne postoje k ich riešeniu, ktoré sa v komunistickom politickom systéme v Sovietskom zväze nedali riešiť „demokraticky“ ale jedine mocensky viedli k tomu, že sa Malenkov obrátil proti svojmu dlhoročnému spojencovi Berijovi a prešiel na Chruščovovu stranu. Tak vyhral ten, ktorému záležalo viac na samotnej moci, ako nejakých politických postojoch (nakoniec zastával postoje v mnohom veľmi podobné Berijovým). Podobne ako predtým Stalin. Po jeho smrti sa ale tento vývoj nezdal vôbec pravdepodobný. Rozloženie moci totiž hovorilo výrazne v prospech dvojice Berija – Malenkov.

---

³³ Vladislav Zubok a Konštantín Plešakov: Inside the Kremlin's Cold War, s. 140.

2.2. Rozdelenie mocenských pozícií po Stalinovej smrti

Rozdelenie mocenských pozícií po Stalinovej smrti a de facto sformovanie „kolektívneho vedenia“ bolo rozhodnuté ešte v noci zo 4. na 5. marca na byre predsedníctva ÚV. Iniciatívy sa chopili Malenkov a Berija. Viac menej jasným nástupcom bol Malenkov. Berija si vraj uvedomoval, že nemá moc veľké šance a nepotreboval od začiatku pútať prílišnú pozornosť. Jak na to spomína Nina Berijová: *„Berija bol praktický človek a chápal, že by nebolo možné aby sa po Stalinovej stal vodcom Gruzíncov.“*³⁴ Navyše boli s Malenkovom spojenci a tak sa vzájomne podporovali. Preto ho Berija navrhol za predsedu rady ministrov, a Malenkov na oplátku jeho za svojho prvého námestníka a zároveň za ministra novo zlúčených ministerstiev vnútra a štátnej bezpečnosti, ktoré sa opäť spojili do jedného „super-ministerstva“ vnútra. Beria si upevnil svoju pozíciu aj sériou odvážnych krokov, kde sa mu podarilo odstrániť radu straníckych a štátnych úradníkov na relatívne vysokých pozíciách v rámci republík a nahradiť ich svojimi mužmi. Najnápadnejším príkladom bolo odstránenie Leonida Melnikova (1. tajomníka strany na Ukrajine) a vymenovanie Berijovho človeka Vladimira G. Dekanosova ako ministra vnútra v Gruzínsku³⁵.

Molotov bol opäť vymenovaný za ministra zahraničia. Práve s jeho osobou sa spájali aj prvé problémy. Na jednej strane bol v podstate „rehabilitovaný“ a uvedený ako člen starej gardy, ktorú Stalin na konci života potieral, opäť do najvyššej politiky. Na druhej strane bol práve on dlhé roky považovaný za Stalinovho nástupcu a teda on mal zaujať miesto Malenkova. To ale Malenkov a Berija nemohli dopustiť, pretože by brzdil ich reformné úsilie, najmä v oblasti zahraničných vzťahov a ich snahy o uvoľnenie medzinárodného napätia. Zároveň si nemohli dovoliť odstrániť ho úplne, pretože bol v očiach verejnosti autoritou a známou osobnosťou, ktorá prepožičiavala novému vedeniu, tak veľmi potrebné zdanie „kontinuity“. Tým bol vytvorený prvý z mnohých skrytých zárodokov treníc a nespokojnosti vo vedení.

Ďalším nespokojencom bol Chruščov. Ten sa cítil vylúčený z rozhodovania a najvyššej špici krajiny. Nielenže mu nebola pridelená žiadna funkcia ale ešte bolo *„nevyhnutné, aby sa súdruh Chruščov N. S. sústredil na práci v ÚV KSSS a v súvislosti s tým bol zbavený funkcie*

---

³⁴ op. cit. Amy Knight: Berija, s. 212

³⁵ op. cit. TABORSKY, EDWARD, The Struggle for Stalin's Heritage., s.120

prvého tajomníka Moskovského výboru KSSS.³⁶ Ako útok na svoje pozície Chruščov bral aj zrušenie (len na poslednom zjazde ustanoveného) predsedníctva a jeho zlúčenie s byrom predsedníctva, čím sa de facto obnovilo pôvodné politbyro. Do tohto predsedníctva totiž boli naspäť koptovaný Molotov a Mikojan a naopak jeho „zoštíhlením“ vylúčená mladý členovia, ktorí by sa pravdepodobne dali považovať za Chruščovových stúpencov.

Chruščovovu nespokojnosť so situáciou neuspokojil ani ústupok a snaha o kompromis z Malenkovej strany, keď sa 14. marca v jeho prospech vzdal funkcie tajomníka stranického aparátu, čím mu fakticky dal kontrolu nad stranickým aparátom. V období po Stalinovej smrti sa totiž naďalej upevňovala pozícia vlády na úkor strany. Zdalo sa byť preto oveľa dôležitejšie členom vlády ako kontrolovať stranu. Chruščov ale dokázal túto nevýhodu využiť a to, že si vybuďoval cez svoju funkciu tajomníka silné zázemie v strane, mu neskôr veľmi pomohlo. Rovnako dôležité sa neskôr ukázalo vymenovanie jemu blízkeho Nikolaja A. Bulganina za ministra obrany.

Zo začiatku ale vyzeralo, že svoje pozície si po Stalinovej smrti najviac upevnila dvojica Malenkov – Berija. Spolu s nimi sa do najvyššej politiky vrátila „stará garda“ Molotov a Mikojan. Najviac stratil Chruščov a spolu s ním nová generácia „aparátčkov“, ktorú Stalin vytvoril na konci svojho života. Silné postavenie dvojice bolo ale sčasti len „papierové“. Malenkov síce formálne zastával najvyššiu funkciu v štáte (predseda vlády) a mal kontrolu nad výkonnou mocou, ale okrem toho, že bol slabá osobnosť a chýbala mu tak potrebná autorita vodcu, sa predčasne vzdal časti kontroly nad stranickým aparátom. Ešte väčší rozdiel medzi formálnym postavením a skutočnou mocou bol u Beriju.

Všetci sa ho báli, pretože bol zodpovedný za „všemocné“ ministerstvo vnútra. Pravda bola, ale taká, že s ministerstvom stratil kontakt pred 7 rokmi, behom ktorých došlo k mnohým organizačným a personálnym zmenám, a po Stalinovej smrti sa len narýchlo pokúšal znovu si vybudovať na ministerstve zázemie a pevnú pozíciu. Rovnako ako Malenkovi mu chýbalo zázemie v ústrednom stranickom aparáte a jeho vplyv v strane sa obmedzoval hlavne na Zakavkazsko, kde mal ale tiež radu vplyvných odporcov.³⁷ Navyše tým, že sa snažil vybudovať si pozíciu v republikách rozohrával nebezpečne národnostnú otázku,

³⁶ Zo Zázpisu zo spoločného jednanja Pléna ÚV KSSS, Rady ministrov ZSSR a Prezídia najvyššieho sovietsu z 5.3. 1953 In: Poslednaja „otstavka“ Stalina, Istočnik, 1/1994, s. 110, cit. podľa Petr Vágner: Smečka, s. 103

³⁷ op. cit. Michal Reiman: Poválečné konflikty na sovietske politické špicí, s. 581

čo sa nakoniec obrátilo proti nemu. Celkovo bol jeho problém práve strach ostatných z neho, ktorý vyvolávali jeho funkcie a na druhej strane príliš slabá pozícia, aby dokázal strhnúť všetku moc na seba. Strach z neho vraj vedel dobre využiť Chruščov, napr. v rozhovore s Malenkovom: „*Či ty nevidíš kam veci smerujú? Mierime do katastrofy. Berija si na nás brúsi nôž.*“³⁸ Nie je pochýb o tom, že Malenkov nebol jediný, koho Chruščov takto oslovil. Zo začiatku ale práve ten strach pomáhal Berijovi strhnúť iniciatívu na svoju stranu.

---

³⁸ op. cit. Petr Vágner: Smečka, s. 107

2.3. 100 dní reforiem

Berija bol nepochybne, rovnako ako všetci členovia vedenia KSSS a nakoniec akejkolvek komunistickej strany tých časov, človek, ktorý mal na svedomí životy tisícov ľudí. Ale práve vďaka veľkému reformnému úsiliu, ktorým sa vyznačoval po Stalinovej smrti, sa jeho hodnotenie v očiach mnohých historikov stáva rozpoltené. Určite je už dnes preukázané, že snaha (hlavne Chruščova, ktorú ale dlho po ňom nikto nenapravil) spojiť všetky „hriechy“ tej doby s Berijom je scestná. Na druhej strane je jasné, že pre neho bolo, rovnako ako pre ostatných „funkcionárov“ tej doby, bežnou praxou násilie a terorizovanie obyvateľstva, a že ho nikdy neváhal použiť proti „nepriateľom strany a komunizmu“, a na Stalinov príkaz, ani proti vlastným „súdruhom“. Jak to zhodnotil Molotov: *„Nepokladal som Beriju nikdy za hlavného vinníka, hlavný zodpovedný bol Stalin; a my, ktorí sme to schvaľovali, boli sme stále aktívni.“*³⁹ Jeho „pozitívom“, keď to tak ide nazvať, bolo, že sa snažil skoncovať s nezmyselným a nepodloženým trvalým terorom ako nástrojom vlády. A takisto sa snažil zabrániť použitiu násiliu proti strane samotnej. Zároveň bol asi najracionálnejší člen vtedajšieho vedenia a preto si najviac uvedomoval nevyhnutnosť reforiem.

Je ale jasné, že minimálne spočiatku konal na základe dohôd, ktoré mal s Malenkovom. A že s prvými reformami súhlasili obaja. Berija nebol až tak sebaistý, alebo tak hlúpy, aby konal samostatne, bez Malenkovej opory. Možno aj mal v budúcnosti plány obísť sa bez neho, ale zo začiatku si podľa mňa veľmi dobre uvedomoval, jak ho potrebuje. Myslím, že keby si nebol istý Malenkovou podporou, tak práve tak sebaisto nepostupuje. Malenkov ale pravdepodobne sám prestal s rozsahom reforiem súhlasiť, (alebo sa ho zľakol), a navyše si uvedomil aká vlna odporu sa voči ním zdvíha a včas Beriju zradil a prešiel na druhú stranu. Tým sa zachránil, aj keď nie nadsť.

Zo začiatku to ale zrejme mali rozdelené: Malenkov mal väčšiu moc, ale nebol až tak nápadný a Berija vystupoval ako hlavný reformátor. Reformy začali okamžite po Stalinovej smrti napravovaním vývoja z posledných mesiacov Stalinovej vlády : stopnutím najhorších represíí a „rehabilitáciou“ starej gardy. S tým súhlasili všetci členovia politbyra, ale zároveň to bola najvzdialenejšia hranica, ktorú už nebola väčšina strany v tých časoch ochotná prekročiť. *Nespokojnosť so Stalinom neznamerala sama o sebe ochotu k... zmenám,*

---

³⁹ op. cit. Michal Reiman: Poválečné konflikty na sovietské politické špici, s. 582

ponúkala sa aj cesta „vylepšeného“ stalinizmu, stalinizmu bez „prechmatov“ a „chýb“, ktorá by bola vtedy bývala pre väčšinu sovietskeho vedenia prijateľnejšia a pochopiteľnejšia ako cesta, ktorú nastúpili Berija s Malenkovom.“⁴⁰

2.3.1. Reformy na ministerstve vnútra

Prvé reformy, ktoré Berija uviedol, boli preto namierené proti jeho vlastnému aparátu bezpečnosti. Snahou bolo zmierniť rozsah represíí, ale aj uvoľniť zástupy ľudí, ktoré vykonávali megalomanské a neefektívne práce v GULAGoch pre zaostalé hospodárstvo krajiny a z ekonomického pohľadu ich tak využiť lepšie. Nepochybne stál za týmito reformami aj Berijov osobný záujem. Keďže bol s týmto ministerstvom v očiach verejnosti stále spájaný, snažil sa „očistiť“ svoje meno a ukázať sa v „lepšom svetle“. Chcel tak získať popularitu medzi obyčajným ľuďom, ktorú nepochybne potreboval.

Už 24. marca poslal Berija predsedníctvu návrh, v ktorom žiadal veľkú amnestiu pre rôzne kategórie väzňov. Podľa tohto návrhu medzi viac než 2,5 miliónmi väzňov bolo len okolo štvrté milióna zvlášť nebezpečných⁴¹ (z dnešného pohľadu sa paradoxne jednalo najčastejšie o neškodných politických väzňov, kým rôznych zlodeji atď. boli prepúšťaní). Napriek odporu funkcionárov bola amnestia 27. marca schválená a tak bola nakoniec prepustená skoro polovica väzňov. Proti ďalším viac ako 400 tisícom bolo zastavené trestné stíhanie. Do tohto kontextu zapadalo aj zrušenie obmedzenia práva pobytu a takzvaných prihraničných zón so zvláštnym režimom (20. Mája 1953)⁴².

Ale Berija sa nezaoberal len nepravosťami voči obyčajným ľuďom. Okamžite po Stalinovej smrti začal zastavovať vykonávané procesy v mnohých z neslávne známych „prípadoch“ z posledného Stalinovho obdobia. Zrejme tu v prvom rade nešlo o spravodlivosť, ale hlavne o osobné záujmy najvyššieho vedenia. Jeden z prvých prepustených väzňov tak bola Molotovova manželka. Nový režim tak chcel ukázať, že za jeho vlády nemôže už vo väzení sedieť príbuzný niekoho z najvyššieho vedenia, ako tomu bolo relatívne bežné za Stalina.

---

⁴⁰ op. cit. Michal Reiman: Poválečné konflikty na sovietske politické špici, s. 584

⁴¹ op. cit. Amy Knight: Berija, s. 215

⁴² op. cit. Michal Reiman: Poválečné konflikty na sovietske politické špici, s. 585

Prvý veľký „revidovaný“ prípad bol vlastne posledný Stalinov: „prípady lekárov“. Obžalovaný boli prepustení na slobodu. Berijovi šlo o celkovú nápravu bezpečnostných orgánov. Preto zakázal používať pri vyšetrovaní donucovacie metódy a fyzické násilie.⁴³ Dokonca zašiel tak ďaleko, že navrhol zrušiť všetky nariadenia a rozhodnutia ÚV KSSR, Najvyššieho sovietskeho ZSSR a Rady ministrov ZSSR, ktoré odporujú platnému trestnému zákonodarstvu.⁴⁴ Tento návrh ukazuje, že Berijovi ozaj nešlo len o „napravenie“ výsledkov tých Stalinových procesov, v ktorých mu to vyhovovalo, ale o nápravu systému represí ako celku. Aj keď boli samozrejme v prvom rade revidované prípady týkajúce sa jeho spojencov (napr. „prípady letectva“, ktorý jak som už spomínal Stalin použil proti Malenkovi a ďalších prípadov, ktoré sa týkali vojensko – priemyslového komplexu, na ktorý mali obidvaja s Malenkovom pevné väzby). Ďalej boli oslobodené aj niektorí pracovníci samotného ministerstva, ktorí patrili k Berijovým ľuďom a boli odsúdení v súvislosti s prípadom „Abakumova“. Na druhej strane treba podotknúť, že u ľudí, ktorých považoval za svojich nepriateľov nebola spáchaná krivda napravená tak rýchlo (príkladom môže byť samotný Abakumov). Samozrejme, že odhaľovanie nepravostí a krivých obvinení zo Stalinových čias malo aj personálne dopady, ktoré prekvapivo viac než vyhovovali Berijovým zámerom. Tak napr. potom, čo bola odhalená falzifikácia prípadu lekárov, bol Semjon Igňatev (bývalý minister vnútra, ktorý tam bol dosadený Stalinom namiesto Berijových ľudí, nedávno vymenovaný sekretárom strany) obvinený z „politckej slepoty a dôverčivosti“ a 7. apríla odvolaný zo svojich postov. Už o týždeň neskôr, 14. apríla, Beria zaútočil naspäť v Gruzínsku. Sekretár Akaki I. Mgeladze a minister bezpečnosti N. Rukhadze a „ich spojenci“ boli obvinení, že krivo obvinili nevinných gruzínskych lídrov, „pošliapali“ práva sovietskych občanov..a ukázali sa byť „nepriateľmi ľudu“. Obvinení (v súvislosti s kauzou Migreliánov) boli naopak rehabilitovaní a dosadení späť na svoje posty. Toho istého dňa boli vymenovaní noví policajní šéfovia skoro vo všetkých sovietskych republikách.⁴⁵

Samotná revízia prípadov by asi veľkú nevôľu nespôsobila. Mnohý by sa mohli dokonca potešiť. Čím Berija pobúrila stranu, bol spôsob ako s odhalenými informáciami nakladal. Pretože Berijovi nešlo ani tak veľmi o konkrétne prípady (aj keď sa určite našli také, na

---

⁴³ op. cit. Michal Reiman: Poválečné konflikty na sovietských politických špicích, s. 587

⁴⁴ op. cit. Michal Reiman: Poválečné konflikty na sovietských politických špicích, s. 585

⁴⁵ Wolfe, Bertram D., The Struggle for the Soviet Succession. , Foreign Affairs; an American Quarterly Review, 31:1/4 (1952/1953) s. 563

ktorých mal osobný záujem), ale o zmenu systému fungovania bezpečnostných, čo vyvolalo veľkú nevôľu v najvyšších straníckych kruhoch, potreboval sa obrátiť so žiadosťou o podporu mimo tieto kruhy. Niektoré prípady sa tak dostali k širšiemu okruhu straníckych orgánov a niektoré dokonca priamo na verejnosť.⁴⁶ V tomto narazil aj na Malenkova. Malenkov evidentne dúfal, že Stalinova vražedné dedičstvo a ich účasť na ňom, môže byť pochované potichu, bez prílišnej publicity.⁴⁷

Berija sa skrátka snažil obmedziť v tejto oblasti moc strany a tým zašiel príďaleko. Navyše si síce rozhneval súčasnú špičku, ale na druhej strane si nezískal nikoho na svoju stranu. Aby toho nebolo dosť, pustil sa aj do oblastí, ktoré mu ako ministromi vnútra vôbec neprislúchali.

2.3.2. Návrhy zmien v hospodárskej oblasti

Prvou takouto oblasťou bolo hospodárstvo. Zo začiatku nepriamo tejto oblasti pomohol prepusteným väzňom, ktorí síce prechodne zvýšili kriminalitu v mestách, ale na druhej strane predstavovali obrovský rezervoár pracovnej sily, ktorá mala konečne nájsť uplatnenie v pozdvíhaní hospodárstva a v klasickej ekonomickej sfére. Z jeho funkciou ministerstva vnútra súvisel aj ďalší v podstate ekonomický návrh a to presunúť rôznym ministerstvám postupne väčšinu celého obrovského aparátu GULAG- u aj s väzňami, ktorí mu „patrili“. Toto opatrenie malo jednak skvalitniť prácu jeho ministerstva a zároveň mal pomôcť zefektívniť prácu tisícov väzňom, ktorí aj po amnestiách zostávali v jeho právomoci. Predpokladal, že jednotlivé ministerstvá budú schopné túto pracovnú silu využiť efektívnejšie a s väčším ekonomickým prospechom ako ministerstvo vnútra.

Zásahom do ekonomiky vedením z pozície námestníka predsedu rady ministrov bol aj návrh zastaviť niektoré megalomanské stavby Stalinovej éry. Bola zastavená stavba zhruba dvadsiatka takých podnikov, vrátane kanálu Volga – Baltik a rozsiahlej sústavy elektrární na dolnom Done.⁴⁸ U týchto stavieb boli náklady (napriek rozsiahle nasadzovanej otrockej práci väzňom a celkove nízkym nákladom na pracovnú silu) tak vysoké, že návratnosť týchto investícií bola vysoko otázna.

---

⁴⁶ op. cit. Michal Reiman: Poválečné konflikty na sovietských politických špičkách, s. 587

⁴⁷ op. cit. Vladislav Zubok a Konštantín Plešakov: Inside the Kremlin's Cold War, s. 145

⁴⁸ op. cit. Amy Knight: Berija, s. 215

Berija bol tiež proti Chruščovovým plánom v oblasti poľnohospodárstva, najmä jeho plánu vytvoriť agromestá, v ktorých by bolo koncentrovaná poľnohospodárska výroba, teda akési super- kolchozy. Jednak bola ich efektivita otázna a k tomu ešte vzbudzovali značnú nespokojnosť medzi roľníkmi.⁴⁹ V týchto rozhodnutiach sa mohol Berija ešte oprieť o Malenkovu podporu a s jeho pomocou svoje návrhy pretlačiť. To sa malo ale zmeniť pri ďalšej citlivej oblasti, ktorú sa Berija rozhodol zreformovať : národnostnej otázke. Tu sa pravdepodobne Malenkov, ktorý zastával proruské stanoviská definitívne rozišiel (aj keď zatiaľ len vnútorne) s Berijom. Ten si to zatiaľ ale asi ešte neuvedomoval.

2.3.3. Národnostná otázka

Aj národnostná politika, ktorú sa snažil Berija presadzovať, mala svoje počiatky v práci na ministerstve vnútra. Prvým počínom Beriju, ktorý zasahoval do nacionálnej politiky bolo už spomínané zastavenie „vyšetrovania“ prípadu lekárov. To viedlo k postupnému zastaveniu antisemitskej kampane v ZSSR, ktorá sa rozpútala na konci Stalinovho života. Tým sa síce uzavrela istá cesta odventilovania napätia, ale tento krok ešte nejakú veľkú nevôľu nespôsobil.

Berija revidoval aj tzv. „mingrelský“ prípad. Tak si získal značnú popularitu návratom obyvateľstva, ktoré bolo v súvislosti s týmto prípadom vysťahované. Takisto sa to prejavilo v obsadení dôležitých funkcií v tejto oblasti, kde sa k moci dostávali Berijovi ľudia, čím sa upevňovala jeho autorita a pozícia v tejto oblasti. To síce vyvolávalo obavy u jeho nepriateľov, ale nevymykalo sa vtedajšej mocenskej logike.

Kde si ale Berija už postavil proti sebe veľkú skupinu v strane, bola snaha revidovať celú Stalinovu národnostnú politiku. Berija požadoval, aby *sa vedúce funkcie v zväzových republikách obsadzovali „národnými kádrami“, aby sa od vedúcich pracovníkov vyžadovala znalosť národného jazyka a aby sa vnútrostranícke úkony prevádzali v národnom jazyku.*⁵⁰ Táto požiadavka proti Berijovi postavila ruských členov strany, ktorí boli dovtedy presvedčení o svojej nadradenosti nad ostatými národmi. Za Stalina (napriek tomu, že sám bol Gruzíнец, čo je tiež jeden z paradoxov jeho vlády) sa totiž vykonávala rozsiahla rusifikácia a kvôli

⁴⁹ op. cit. Amy Knight: Berija, s. 215

⁵⁰ op. cit. Michal Reiman: Poválečné konflikty na sovietských politických špici, s. 586

centralizácií moci do Moskvy malo v ZSSR navrch ruské etnikum. Berijova politika bola rozumná a zrejme by bola v dlhodobom hľadisku celej krajine prospešná, ale jednoducho predstihla dobu.

Samozrejme nejde prehliadnúť, že za touto „rozumnou“ politikou sa schovávajú aj Berijove mocenské záujmy. Nová národnostná politika bola totiž spojená aj s rozsiahlymi personálnymi zmenami, ktoré mali Berijovi zaručiť lepšie pozície v republikách. Problém bol v tom, že po Zakavkazsku sa do centra jeho pozornosti dostala Ukrajina, „vlastný Chruščovov piesoček“⁵¹. Všade boli vymieňaní ruský funkcionári (na Ukrajine často napojení na Chruščova) za miestnych národných činiteľov. Pri tom sa poukazovalo aj na masové represie proti neruskému obyvateľstvu týchto oblastí a tieto správy sa dostávali aj na krajské a oblastné výbory.⁵² Nasledovalo Bielorusko a neskôr Pobaltie.

Je možné, že by sa táto politika bola v dlhodobom hľadisku vyplatila, a že by si ozaj na svoju stranu získal priaznivcov v republikách, ktorí by mu boli vďační za to, že ich dosadil na svoje pozície, a za to by ho boli podporovali. Koniec koncov na takýchto „klientelistických“ princípoch veľmi často mocenská štruktúra v ZSSR úspešne fungovala. Ale Berija ten čas nemal. Strácal podporu a prívržencov rýchlejšie, než ich bol schopný získať nových.

V strane, od ktorej bol Berija vo veľkej miere dištancovaný, rástla totiž nespokojnosť jak ľudí okolo Chruščova, tak ruského „krídla“ a takisto mnohých, ktorých sa „revízia“ prípadov dotkla negatívne (preukázalo sa, že boli do vykonštruovania týchto prípadov zapletení). Obzvlášť Chruščov sa snažil všetkých presvedčiť, že keď nezasiahnu teraz bude neskoro. A Malenkov na rozdiel od Beriju spojenie so stranou nestratil, a preto si uvedomil, že pokiaľ ho bude naďalej podporovať, bude strácať pozície spolu s ním. Preto sa jeho podpora Berijovým návrhom stávala čoraz vlažnejšia. Je teda viac než pravdepodobné, že Berijova národnostná politika predstavovala bod zlomu, kedy sa rozpadlo kolektívne vedenie. Od tohto momentu sa už len čakalo na zámienku, resp. na vhodné „bojisko“, ktoré pomôže sformovať proti Berijovi ucelené frontu. Príležitosť nedala na seba dlho čakať a spájala sa s ďalšou oblasťou do ktorej Berija intenzívne zasahoval – zahraničnou politikou.

---

⁵¹ op. cit. Amy Knight: Berija, s. 219

⁵² op. cit. Michal Reiman: Poválečné konflikty na sovietských politických špici, s. 586

2.3.4. Zmena kurzu v zahraničnej politike

V prípade veľmoci takého významu, aký ZSSR nepochybne po ešte v 50 –tých rokoch mal, predstavovala zahraničná politika veľmi dôležitú oblasť, ktorá mala obrovský dopad na celý chod krajiny. Stalin musel za svojej vlády, aj napriek ničivým dopadom na celé hospodárstvo, udržiavať v zbrojení (ako najdôležitejšom aspekte, ktorý dával ZSSR štatút superveľmoci) krok s USA. V obyvateľstve, ktoré týmto veľmi trpelo, sa snažil vyvolať pocit trvalého vonkajšieho ohrozenia a neustáleho stavu tesne pred vojnou. A minimálne v propagandistickej rovine neustále s kapitalistickým západom bojoval.

Jeho nasledovníci si uvedomovali neudržateľnosť tejto cesty. Sám Chruščov vraj priznal: *„ZSSR sa vďaka neustálym investíciám do obrany zeme ocitol na hrane. Zbrojný priemysel sa rozvíjal do hĺbky a do šírky. Početná armáda tlačila na rozpočet. Stála ohromné materiálne prostriedky. Odoberala obrovské ľudské rezervy, ktoré mohli byť využité pre rozvoj mierovej ekonomiky.“*⁵³ Bolo teda jasné, že ZSSR musí sústrediť všetky prostriedky do rozvoja mierovej ekonomiky. Na to, aby tento krok neohrozil bezpečnostné postavenie krajiny, muselo dôjsť teda v prvom rade k zmiereniu napätia v konfliktných oblastiach. A tých zostalo, ako súčasť Stalinovho dedičstva, viac než dosť.

Už v rečiach, ktoré predniesli Stalinovi nástupcovia na jeho pohrebe, sa dala vypozerovať výrazná zmena kurzu. Malenkov dokonca vo svojom prejave spomenul dovtedy neprípustnú tézu, *o možnosti dlhodobej existencie a mierového súťaženia dvoch rôznych systémov – kapitalistického a socialistického.*⁵⁴ Toto bola téza, ktorú by si za Stalinovho života, kedy bolo hlavnou ideologickou dogmou, že kapitalizmus a imperializmus sú prežité systémy, ktoré treba zlikvidovať, nikto neodvážil verejne prezentovať. Zrazu sa stala práve ona oficiálnou ideológiou. Tomu sa museli prispôbiť aj propagandisti: *„Propagandisti sa do poslednej doby často dopúšťali chýb vo výklade o kapitalistickom obklúčení. Vôbec veľká pozornosť je venovaná otázkam medzinárodnej politiky. Kritika kapitalizmu je teraz straníckou propagandou prevádzaná hlbšie – „viac argumentov, menej silných slov.“*⁵⁵

Problém bol v tom, že v rámci získavania podpory starej gardy bolo ministerstvo zahraničia zverené Molotovovi. Ten bol samozrejme stúpencom Stalinovho poňatia, a nový

⁵³ Nikita Chruščov: Vremja. Ljudi. Vlast'. (Vospominanija), s. 441, cit. podľa Petr Vágner: Smečka, s. 181

⁵⁴ Pravda 10.3.1953, cit. podľa: Petr Vágner: Smečka, s. 183

⁵⁵ op. cit. Petr Vágner: Smečka, s. 183

kurz politiky presadzoval len veľmi nerád a veľmi pomaly. Nebol v jeho silách ani vôli stočiť „kormidlo“ zahraničnej politiky tak prudko, jak bolo nutné z vnútropolitických a hlavne hospodársko – ekonomických dôvodov. Ďalším dôležitým momentom bol vývoj na polyatómových zbraní. Aj o tejto oblasti mal najlepšie informácie práve Berija. Ten si uvedomoval, že moderná vojna, keby k nej došlo medzi USA a ZSSR, by sa nerozhodovala v rámci generálnych štábov ich armád, ale silou ich nukleárnych arzenálov. Na začiatku 50-tých rokov bolo rozloženie týchto arzenálov také, že väčšina sovietskych divízií, spolu s mnohými mestami, by bola premenená v obhorené trosky lietadlami USA. Berijova znalosť nukleárnej situácie ho mohla tlačiť k obozretnosti a ústupe na medzinárodnej scéne tvárou v tvár omnoho vyspelejšieho protivníka.⁵⁶Tento fakt dával Malenkovi a Berijovi úplne inú medzinárodnú perspektívu ako reál politicky zmýšľajúcemu Molotovovi. Dochádzalo teda k tomu, že ho Malenkov s Berijom obchádzali a presadzovali radikálnejšiu zmenu „cez jeho hlavu“.⁵⁷ Tým samozrejme dochádzalo k rozporom vo vnútri vedenia. Zo začiatku sa ale tandem Berija – Malenkov darilo.

Jedným z prvých krokov, ktoré mali postupne odbúrať konflikty, v ktorých mohol ZSSR len stratiť, boli mierové aktivity v Kórei. Tento konflikt bol nakoniec ukončený remízou a vytvorením dvoch samostatných krajín. Ďalej sa jednalo s Tureckom. Po druhej svetovej vojne totiž ZSSR, vedomý si svojho víťazstva, vyvíjal nátlak na Turecko (, ktorý ho de facto „zahnal“ do NATO). Jednalo sa o niektoré prihraničné oblasti a hlavne Úžiny (Bospor a Dardanely). Preto prekvapilo prehlásenie Moskvy z 30. mája , že *Sovietsky zväz považuje za možné zaistiť svoju bezpečnosť zo strany Úžin spôsobom, ktorý je prijateľný jak pre ZSSR, tak aj pre Turecko, a nemá žiadne územné požiadavky voči Turecku.*⁵⁸ Toto vyhlásenie výrazne zmiernilo napätie medzi krajinami. Podobná normalizácia vzťahov prebehla s Iránom.

Američania si nemohli nevšimnúť tieto kroky ZSSR smerom k istému upokojeniu medzinárodnej scény. 16. apríla prezident Dwight Eisenhower apeloval na nových sovietskych lídrov, aby zanechali temné dedičstvo Stalinovej zahraničnej politiky. Medzi podmienkami pre détente s USA boli dohovory v Kórei, liberalizácie vo Východnej Európe, dohoda o rakúskej neutralite a vyriešenie nemeckých vojnových zajatcov. Na rokovaní

---

⁵⁶ op. cit. Vladislav Zubok a Konštantín Plešakov: Inside the Kremlin's Cold War, s. 153

⁵⁷ op. cit. Michal Reiman: Poválečné konflikty na sovietské politické špici, s. 589

⁵⁸ op. cit. Petr Vágner : Smečka, s. 184

Prezídia strany 24. apríla o odpovedi na Eisenhowerovu iniciatívu sa opäť Malenkov a Berija nedohodli s Molotovom a tak výsledok bol kompromisný a neurčitý článok v *Pravde*, ktorý síce na USA už priamo neútočil ale k Eisenhowerovým návrhom bol vyslovene chladný. Molotov taktiež nedopustil, napriek Malenkovmu nátlaku počas celého mája, aby došlo k rokovaniu o neutralite Rakúska. Pre neho, rozmyšľajúceho v intenciách diplomacie 2. Svetovej vojny predstavovalo sovietske územie v Rakúsko strategické vysunuté postavenie pre možnú budúcu vojnu s Západným Nemeckom alebo Titovou Juhosláviou.⁵⁹

Ďalšou oblasťou nápravy mali byť vzťahy s Juhosláviou a s Gréckom. V obvineniach proti Berijovi stálo, že nadviazal vzťahy s Titom a Rankovičom a zrejme sa pokúšal o normalizáciu vzťahov s týmto pôvodne „bratským“ štátom. V tejto oblasti ale už svoje úsilie nestihol dotiahnuť do konca. Vzťahy s Juhosláviou boli znovu nadviazané až za Chruščova (, ktorý mimochodom patril k jedným z najhlasnejších kritikov tohto Berijovho počínu na zasadní ÚV strany v júli 1953).

2.3.5. Zmeny v RVHP a kritika stalinizmu

Ďalšou dôležitou oblasťou zahraničných (aj keď nie úplne štandardne zahraničných) vzťahov boli vzťahy vo vnútri východného bloku. Aj tu šlo v prvom rade o hospodárstvo a ekonomiku. Berija, ktorý bol od svojej rozviedky veľmi dobre informovaný o situácií v celom bloku, si uvedomoval, že *„v súvislosti s udalosťami v Československu (nepokoje v Plzni) je treba poznamenať, že ani v prípade ďalších krajín ľudových demokracií nie sme dostatočne informovaný o ich skutočnej politickej a ekonomickej situácií. Rady, ktoré dávame našim priateľom, sú epizodické, nesystémové a v rade prípadov nemajú spojitost s ekonomicko – politickými úlohami krajín ľudových demokracií a Sovietskeho zväzu. Navyše je treba otvorene povedať, že naše rady neboli vždy prospešné.“*⁶⁰ Jednalo sa hlavne o to, že za Stalina sa presadzovala po vzoru Sovietskeho zväzu militarizácia hospodárstva aj spoločnosti. Výsledkom bola rovnako neradostná situácia ako v ZSSR. Krajiny museli zbrojiť a živiť obrovské armády, ktoré im zároveň blokovali zdroje pracovnej sily. Nezostávali teda prostriedky na investície do mierovej ekonomiky. Rovnako ako vo „vzorovom“ ZSSR sa

⁵⁹ podľa Vladislav Zubok a Konštantín Plešakov: Inside the Kremlins Cold War, s. 157 - 158

⁶⁰ Dopis Lavrentij Berija Georgijmu Malenkovi z 1.6.1953 cit. podľa Petr Vágner: Smečka, s. 190

budovali megalomanské, ekonomicky neefektívne stavby (napr. kanál Dunaj – Čierne more), ktoré vyčerpávali ekonomiky krajín. Ďalším nepriaznivým faktorom bola spolupráca v rámci RVHP. Na tú doplácali najmä vyspelejšie krajiny (napr. Československo), ktorým bol obmedzený vývoz na Západ a boli prinútené prispôsobiť svoj hospodársky vývoj požiadavkám ostatných krajín spoločenstva. Na konci mája a v júni 1953 boli sovietsky lídri konečne pripravený prijať konkrétne, účinné opatrenia vo Východnej Európe. Tri výnimočné udalosti ukázali nebezpečenstvo, ktoré hrozilo vzniknúť v prípade, že Východoeurópske štáty zlyhajú v modifikovaní politických postojov zo stalinskej éry: pokračujúca utečenecká kríza vo Východnom Nemecku, prepuknutie štrajkov a vzbúr medzi pracovníkmi tabakového priemyslu v Bulharsku a začiatok oveľa väčších a vážnejších nepokojov v Plzni⁶¹. Tie prinútili dosiaľ váhajúcich a vzájomne znesvárených politikov konať. Na všetkých miestach bol scenár v podstate rovnaký: zvýšenie pracovných noriem a cien, pri minimálnom resp. žiadnom zvýšení plátov: t.j. tabuľkový hospodársky rast, vykúpený znížením životnej úrovne a nepokoje potlačené represáliami. Výsledkom týchto opatrení bola strata popularity u typickej základni komunistických strán – robotníkov. Liekom naordinovaným v lete 1953 z Moskvy bol tzv. „Nový kurz“.

Ale „kolektívne vedenie“ nezostalo len pri zefektívňovaní ekonomík a vzájomných hospodárskych vzťahov. Kritizovali aj stalinské metódy riadenia, ktoré boli na začiatku 50-tých rokoch „exportované“ zo ZSSR do „spriatelených“ krajín. Okrem vodcovského princípu, pri ktorom zostávalo málo priestoru pre „vnútrostranícku demokraciu“, kritizoval napr. pred maďarskou delegáciou aj postupy maďarskej tajnej polície (, ktoré boli v plnej miere prebrané z tých sovietskych) : *„Nie je správne, keď súdruh Rákosi dáva pokyny, kto má byť zatknutý, kto by mal byť bitý. Osoba, ktorú mlátia, vypovedá tak, ako chce vypočúvať. Prizná, že je anglickým či americkým špiónom alebo čokoľvek chceme. Nikdy ale nie je možné dopracovať sa touto cestou k pravde. Týmto spôsobom môžu byť odsúdení nevinní ľudia. Máme zákon, a ten musí každý rešpektovať. ... Ako by sa malo viesť vyšetrowanie, kto by mal byť zatknutý a ako by sa malo vypočúvať, musí byť ponechané na polícií.“*⁶² V Maďarsku šlo Berijovi len o čiastočné zmeny systému, také, o aké usiloval aj doma. Tie by mu mohli byť

---

⁶¹ Mark Kramer, The Early Post-Stalin Succession Struggle and Upheavals in East-Central Europe, Journal of Cold War Studies Vol. 1, No.1, Winter 1999, s. 12

⁶² op. cit. Petr Vágner: Smečka, s. 142

odpustené. Ale v prípade NDR pripúšťal zmenu systému, ako takého. A to už mu prejsť nemohlo.

2.3.6. NDR

Konflikt na špičke politickej moci sa vyhrotil práve s otázkou NDR. Táto otázka ukázala, že je možné postaviť sa vôli dvojice Berija – Malenkov, čo veľmi povzbudilo ich odporcov (najmä Chruščova). Zrejme to nebola rozhodujúca udalosť, ale určite bola prelomová. Dostala sa na prejednanie v polovici mája 1953, kedy už Berija stratil veľa prívržencov, kvôli národnostnej politike. V tejto situácii prišla na pretras otázka politickej situácie v NDR.

Situácia vo Východnom Nemecku bola komplikovaná už samotného počiatku. Bola to najdôležitejšia tretia plocha medzi západným a východným blokom v Európe. Koncepcia prístupu k „nemeckej otázke“ sa viackrát menila už za Stalinovej vlády. Najznámejšie sú tzv. Stalinove „marcové nóty“ z roku 1952, ktoré naznačovali možnosť zjednotenia Nemecka ako neutrálneho štátu (a pripúšťali, že ten by teoreticky mohol byť aj kapitalistický). Či boli myslené vážne a čo bolo ich cieľom je dodnes predmetom diskusií. V každom prípade, keď Západ adekvátne nereagoval, obrátil Stalin o 180 stupňov a „opustil politický koncept, ktorý staval do popredia „nemeckú jednotu“, a odporučil Jednotnej socialistickej strane Nemecka (SED) „urýchlenú výstavbu socializmu“.⁶³ Keďže Východné Nemecko bolo dovtedy relatívne ušetrené tejto nerozumnej politiky rýchlej industrializácie a násilnej masovej kolektivizácie, bolo treba ozaj radikálne „pridať“. To malo ale za následok totálny nedostatok spotrebného tovaru a potravín. Behom prvých 6 mesiacov roku 1953 utieklo 185 tisíc východných Nemcov do Západného Nemecka, väčšina z nich cez Západný Berlín, v porovnaní s 165 tisícmi za celý rok 1952. Utečenecká kríza, vyplývajúca zo stalinského ekonomického programu, bola jedným z hlavných dôvodov pre sovietske rozhodnutie nariadiť východonemeckej vláde zvrátiť proces sovietizácie⁶⁴. Navyše Walter Ulbricht, 1. tajomník strany, patril spolu s Matyášom Rákosim k jedným z najtvrdších „malých Stalinov“ vo východnej Európe a jeho režim najvernejšie napodobňoval sovietsky systém.

⁶³ op. cit. Michal Reiman: Poválečné konflikty na sovietské politické špiči, s. 589

⁶⁴ Valur Ingimundarson, Cold War Misperceptions: The Communist and Western Responses to the East German Refugee Crisis in 1953., Journal of Contemporary History, Vol. 29, No. 3 (Jul., 1994), s.463

Keď sa situácia zdala už neudržateľnou zišlo sa 27. mája predsedníctvo sovietskej rady ministrov, aby prediskutovalo nemeckú situáciu⁶⁵. O tom, že v krajine treba niečo zmeniť bol presvedčený každý. Predmetom sporu sa stalo ako sa to má urobiť, teda rozsah zmien, ktoré je nutné v Nemecku previesť. Molotov navrhoval len korektúry v politike SED, ústup od línie „urýchlenej výstavby socializmu“ a vnútropolitické úľavy. Malenkov a Berija však v tej dobe už dospeli k inému záveru, ktorý zrejme vychádzal z predpokladu, že existencia NDR je natrvalo neudržateľná a zo sovietskeho hľadiska nie je ani účelná. V náväznosti na Stalinove nóty z marca 1952 dospeli k záveru, že je treba ponúknuť premenu Nemecka v zjednotený „mierumilovný štát“ na „buržoáznodemokratickom“ základe⁶⁶.

V súvislosti s tým Berija predložil dokument nazvaný: *Opatrenia k zlepšeniu politickej situácie v NDR*, v ktorom boli tieto odporúčenia: *1, upustiť od politiky násilného budovania socializmu, 2, pôsobiť k vytvoreniu zjednoteného, demokratického, mierumilovného a nezávislého Nemecka, 3, prestať si vynucovať zakladanie poľnohospodárskych družstiev, ktoré sa stretli u poľnohospodárov s veľkým odporom, 4, skoncovať s politikou vylučovania súkromného kapitálu, ktorá je predčasná, a vziať súkromný kapitál do rôznych oblastí vrátane poľnohospodárstva, 5, učiniť závažne kroky k zlepšeniu finančného systému, a za 6, previesť významné opatrenia, aby boli zabezpečené individuálne občianske práva, a ukončiť nespravodlivé a kruté zachádzanie s obžalovanými pri súdnych procesoch, revidovať prípady tých, ktorí sú už vo väzení.*⁶⁷

Z dnešného pohľadu je jasné, že tieto požiadavky boli oprávnené a pomohli by zachovaniu režimu nielen v Nemecku ale aj celom Východnom bloku. Sú to nakoniec požiadavky, ktoré boli neskôr vznášané proti režimu stále znova a znova. Jasne dokumentujú, že Berija patril v tej dobe jednoznačne k najjasnozrivejším politikom, ktorí si naplno uvedomovali nutnosť rozsiahlych reforiem. V tej dobe boli ale čírym kacírstvom. Napriek podpore Malenkova (, ktorá mu v roku 1955 bola Chruščovom náležite vyčítaná), Berijov radikálny návrh nemal šancu prejsť. Proti nemu sa postavili okrem Molotova, aj Chruščov a Bulganin. Ukázalo, že keď sa spoja majú šancu aj proti dvojici Berija – Malenkov, ktorých pozícia sa zdala zo začiatku neotrasiteľná.

---

⁶⁵ op. cit. Amy Knight: Berija, s. 223

⁶⁶ op. cit. Michal Reiman: Poválečné konflikty na sovietské politické špici, s. 590

⁶⁷ op. cit. Amy Knight: Berija, s. 223

Napriek rozporu vo vnútri najvyššieho vedenia KSSS sa 2. júna uskutočnila schôdzka najvyššieho vedenia ZSSR (Malenkov, Molotov, Berija, Chruščov a Mikojan) s ich náprotivkami (W. Ulbrichtom a O. Grotewohlom), ktorá dala Nemcom jasne najavo ako vážne je na ich situáciu nazerané v ZSSR. Podľa poznámok Grotewohla Malenkov povedal, že „*keď nenapravíme situáciu, príde katastrofa.*“ Čo bolo treba je „*otvorená korekcia*“ bez strachu z „*straty prestíže*“. Berija dodal, že „*všetci sme spravili chybu*“ a nemalo by „*dôjsť k hľadaniu obetného baránka*“. Namiesto toho by mal nastať „*rýchly a masívny obrat*“.⁶⁸ Je teda jasné, že na Ulbrichta bol vyvíjaný masívny nátlak, aby obrátil svoju politiku zo strany ZSSR.

Rozpoltenosť na špici KSSS ale spôsobila, že tlak KSSS na Ulbrichta nebol dotiahnutý do konca. 10. júna síce východonemecké politbyro oznámilo „nový kurz“ verejnosti a v tlači sa objavil dlhý zoznam liberálnych opatrení, sprevádzaných rozsiahlou amnestiou 13. júna.⁶⁹ Na druhej strane ale nebolo ochotné ustúpiť robotníkom v ich požiadavkách (najmä zrušenia 10% zvýšenia pracovných noriem). Tak sa stalo, že tieto reformy zastavené „na pol ceste“ vyhnali ľudí, ktorí sa už tak nebáli represíí a mali nádej na zmeny, do ulíc. 16. júna protestovali tisíce robotníkov vo Východnom Berlíne. 17. júna sa už povstanie rozšírilo do celého Východného Nemecka a zastihlo jeho vedenie nepripravené. Táto bezmocnosť znamenala, že vládu v krajine *de facto* prebrala okupačná sovietska správa⁷⁰. Behom jediného dňa (17. júna) sa im podarilo povstanie pomocou 17. divízií vo väčšine miest potlačiť. Naplno sa situáciu podarilo upokojiť po troch dňoch 20. júna.

Táto udalosť spôsobila opravdivý šok vedeniu v Moskve, pretože ukázala jak tenká je sociálna báza režimov v ľudových demokraciách. Čo bolo prekvapivé pre Moskovské vedenie nebol čisto fakt, že existuje masová nespokojnosť v NDR. Autority v Moskve si tohto faktu boli plne vedomé a dokonca sa pokúšali prijať nejaké preventívne opatrenia. Čo bolo šokujúce bola forma, ktorú nespokojnosť na seba nakoniec vzala – jej valcujúca, prudko sa rozširujúca a explozívna povaha. Významnou starosťou pre sovietske autorita bol aj výrazne antisovietsky a antikomunistický tón rebélie. Fakt, že násilné nepokoje sa objavili oveľa skôr a v oveľa väčšej škále, než kto očakával, bol v tom čase reflektovaný dvoma rozdielnymi

⁶⁸ op. cit. Valur Ingimundarson, *Cold War Misperceptions: The Communist and Western Responses to the East German Refugee Crisis in 1953*, s.472

⁶⁹ op. cit. Amy Knight: Berija, s. 225

⁷⁰ Mark Kramer, *The Early Post-Stalin Succession Struggle and Upheavals in East-Central Europe*, s.50

spôsobmi. Neostalinistický predstavitelia v Moskve aj vo Východnej Európe (medzi nimi napríklad Ulbricht) tvrdili, že ich predošle varovania pred liberalizáciou sa naplnili. Naopak, množstvo predstaviteľov jak vo Východnej Európe, tak v ZSSR bolo pevne presvedčených, že rozsiahle zmeny sú nutnejšie než kedykoľvek predtým, aby sa zabránilo podobným explóziám (poukazovalo sa napr. aj na Československo, kde ako odozva na protesty v Plzni bola zavedená politika „železnej ruky“ v júni 1953). Keby bola bývala politická situácia v ZSSR stabilnejšia, nie sú pochyby, že by boli tieto predstavy vypočuté⁷¹.

Keďže rozloženie síl v politickej špičke v ZSSR bolo v tej dobe definitívne na strane Chruščova boli udalosti okolo nemeckého povstania pripísané na vrub Berijovi a jeho reformám (a nie ich nenaplneniu zo strany vedenia NDR). Spor o riešenie situácie v NDR bol zároveň testom stability Berijových a Malenkových pozíci, ktoré sa ukázali ako vratké. Navyše sa Chruščovovi podarilo na svoju stranu dostať vďaka spoločne zastávaným názorom v tejto otázke aj Molotova a tak vytvoril spolu s Bulganinom relatívne silnú skupinu, ktorá si mohla na vedúcu dvojicu trúfnuť. Nakoniec to ani nebolo treba, lebo na poslednú chvíľu sa k ním pridal ja Malenkov, ktorý Beriju zradil, a ten ostal tým pádom úplne osamotený.

---

⁷¹ Mark Kramer, The Early Post-Stalin Succession Struggle and Upheavals in East-Central Europe, časť 2, s.3

3. Chruščovov nástup k moci

3.1. Berijov koniec

Podľa väčšiny správ bol Berija zatknutý na narýchlo zvolanej schôdzke predsedníctva 26. júna 1953, 9 dní po východonemeckom povstaní.⁷² Hlavným organizátorom tejto akcie bol Chruščov. Postupne zhromažďoval ľudí, ktorí boli proti Berijovi. Napriek všetkým možným obvineniam z ktorých neskôr čelil, hlavným dôvodom pre ktorý sa proti nemu spojili taký rozdielny ľudia v rámci vedenia, boli narýchlo a hekticky prevádzané reformy. Tie proti nemu z rôznych dôvodov stavali čoraz väčší počet členov strany. Ďalším momentom bolo jeho pôsobenie na ministerstve vnútra, ktoré napriek reformám pôsobilo v ostatných obavy. Mali strach, že by prostredníctvom tajnej bezpečnosti mohol na seba strhnúť moc a svojich odporcov nechať pozatýkať. Vedeli moc dobre, že nejaký dôvod, by sa dodatočne našiel. Tento strach (aj keď z väčšej časti neoprávnený) vedel Chruščov využiť vo svoj prospech.

V podstate od Stalinovej smrti, keď sa cítil vylúčený z najvyššieho vedenia, zbieral Chruščov sily. Jeho protivníci (vtedy ešte Berija s Malenkovom) podcenili jeho pozíciu v ÚV strany. Prvý človek s ktorým mohol rátať bol Nikolaj A. Bulganin (minister obrany). To by ale zďaleka nebolo stačilo. Dôležitým spojencom bol Molotov. Ten síce proti Berijovi zo začiatku nič nemal: *„Berija bol zo všetkých najchytrejší, neľudsky energický a usilovný. Dokázal pracovať celý týždeň a nespať... Pokiaľ ide o obvinenia, že Berija bol agentom cudzej zeme, sú nepravdivé. Berija bol krajne lojálny k Sovietskemu zväzu.“*⁷³ Ale Molotov patril k starej generácii revolucionárov a tak mu museli Berijove reformy pripadať kacírské a keď sa k tomu pridal rozdielny postoj k zahraničnej politike (najmä v otázke Nemecka), ktorá bola jeho doménou rozhodol sa zrejme definitívne pridať na Chruščovovu stranu.

Najproblematickejší bol dlhoročný Berijov spolupracovník a spojenec Malenkov. Vzájomne si viackrát pomohli, keď proti ním útočil Stalin, a dlhé roky za jeho vlády a aj krátko po jeho smrti pôsobili ako nerozlučná dvojica. Chruščov síce o Malenkovi tvrdí, že *po Stalinovej smrti bol úplne bez iniciatívy a nevyspytateľný. Bol tak nestály až sa to stávalo nebezpečným, pretože bol ochotný poddať sa tlaku a vplyvu kohokoľvek. Nebolo náhodou, že*

---

⁷² op. cit. Amy Knight: Berija, s. 226

⁷³ op. cit. Amy Knight: Berija, s. 227

*padol do pazúrov práve Berijovi.*⁷⁴ Je ale jasné, že to nebola tak úplne pravda. Už Stalin síce považoval Malenkova za ľahko ovládateľnú osobu, bez jasného politického cieľa, ale mne sa zdá ako málo pravdepodobné, že by práve takýto človek koncentroval v svojich rukách tak veľkú moc po Stalinovej smrti. Možno, že „menil kabáty“ a nemal jasný názor za ktorým by si stál, ale moc, o ktorú mu šlo najviac, určite mal. Prvým bodom, v ktorom sa s Berijom určite nemohol zhodnúť bola jeho národnostná politika. Ale definitívne ho na druhú stranu pravdepodobne dostal strach, že opozícia voči nemu je už príliš silná, jak sa ukázalo v nemeckej otázke. Uvedomil si, že pokiaľ ho zavčasu neopustí, tak sa s ním potopí. A tak keď mu Chruščov *predstrel verziu, podľa ktorej Berija s použitím ministerstva vnútra chystal puč proti „vedeniu strany“, a tým mu ponúkol mostík, po ktorom mohol zdanlivo bezpečne prebehnúť na druhý breh a pridať sa k vznikajúcej novej väčšine*⁷⁵, neváhal a svojho spojenca zradil.

Malenkovo prebehnutie bolo rozhodujúce. Za jeho pomoci sa im podarilo dostať na svoju stranu ďalších ľudí. Za pomoci Molotova presvedčili Klimenta Y. Vorošilova, ktorý bol zo začiatku proti spiknutiu, pretože sa obával, že by mohol byť sám zasiahnutý. Chruščov nemal skoro žiaden problém presvedčiť na svoju stranu N.A. Bulganina, ministra obrany, ktorého podpora bola rozhodujúca, keďže armáda musela zohrať aktívnu rolu v tomto sprisahaní. Lazar M. Kaganovič, ktorý bol informovaný o sprisahaní na poslednú chvíľu (po svojom návrate zo Sibíri) sa temer bez váhania tiež pridal. Najväčšie problémy teda mali s Vorošilovom, Michailom G. Pervuchinom a Mikojanom. Najmä posledne menovaný trval na tom, aby bol Berija síce odstránený z ministerstva vnútra a z Prezídia, ale aby (kvôli svojim schopnostiam) zostal zastávať nejaké významné miesto vo vláde. Stále ešte ale existovala pomerne veľká skupina ľudí, ktorí o pripravovanom sprisahaní neboli plne informovaný (o tom, že Berija bude zatknutý vedel okrem Chruščova snáď len Malenkov, Molotov, Bulganin a Maxim Z. Saburov)⁷⁶ a na zasadaní mohli boli zaskočení. Keďže výsledok nebol dopredu 100% istý a tak isto nebola istá ani Berijova reakcia, rozhodli sa sprisahanci „poistiť“. A tak nakoniec Beriju zatkli za pomoci armádných dôstojníkov (na čele s maršalom Žukovom). Ich

---

⁷⁴ op. cit. Amy Knight: Berija, s. 227

⁷⁵ op. cit. Michal Reiman: Poválečné konflikty na sovietských politických špici, s. 591

⁷⁶ op. cit. Mark Kramer, The Early Post-Stalin Succession Struggle and Upheavals in East-Central Europe, časť 2, s. 10- 11

účasť bola veľmi dôležitá. Polícia aj sily ministerstva vnútra totiž spadali pod Berijovu kontrolu a tak neexistovala iná sila ako armáda, ktorú by šlo proti nemu využiť. Je pre danú dobu príznačné, že v spoločnosti, kde neexistovali žiadne pravidlá a neexistovali ani pravidlá na riadenie štátu, nemohol byť čelný predstaviteľ jednoducho prehlasovaný a odstavený od moci. Musel byť rovno zatknutý, odsúdený a popravený. Je teda pravda, že možnosť odsunúť ho na nejaký nevýznamný post bola medzi sprisahancami prerokovávaná, ale *Molotov, ktorý si zrejme pamätal údajné Stalinovo príslovie: „nie je človek, nie je problém“ odporučil Beriju zatknúť*.⁷⁷ Zaujímavé je, že tak veľké sprisahanie, ktoré zahrňovalo relatívne široký okruh ľudí sa podarilo pred Berijom a jeho ministerstvom vnútra utajiť. Tento bod nie je dodnes objasnený a tak existujú dve vysvetlenia: menej vierohodné tvrdí, že ministerstvo o sprisahaní vedelo, ale niekto Beriju zradil; vierohodnejšie naopak tvrdí, že Berija o sprisahaní vedel, ale podcenil jeho rozsah a štádium prípravy, ba dokonca, že niekto (Chruščov, ale pravdepodobnejšie Malenkov) pripravovali s Berijom (naoko, alebo naozaj?) rovnaké sprisahanie proti inému členovi triumvirátu⁷⁸. Celý plán bol rafinovane prevedený. Na začiatku bol Berija obvinený Malenkovom z niektorých prečinov a hlavne z uzurpovania si ministerstva vnútra, zatajovania informácií, snahy o rozvrátenie kolektívneho vedenia a snaha dosadiť sa nad toto vedenie, ako bolo vopred dohodnuté, a s čím všetci členovia Prezídia súhlasili (zúčastnili sa 10 členovia Prezídia: Berija, Chruščov, Malenkov, Molotov, Bulganin, Kaganovič, Mikojan, Vorošilov, Saburov a Pervuchin). Navrhnuté bolo odvolanie z postu ministra vnútra. Nasledovalo vystúpenie jednotlivých členov, ktorí obviňovali Beriju v podstate z toho istého. Malenkov sa nakoniec znovu prihlásil o slovo a behom sumarizovania privolal maršala Žukova a ostatných dôstojníkov. Potom navrhol Beriju okamžite zatknúť. Všetci súhlasili aj s týmto krokom⁷⁹.

A tak bol Berija, svojho času snáď najpokrokovejší člen politbyra, zatknutý armádou a svojimi súdruhmi. Paradoxne bol od moci odstavený násilným spôsobom ako jeden z posledných čelných predstaviteľov. Jeho bývalého spojenca Malenkova Chruščov už len odstaval od moci a poslal „do dôchodku“. Zostávalo už len celý prípad predostrieť strane

---

⁷⁷ op. cit. Michal Reiman: Poválečné konflikty na sovietských politických špici, s. 591

⁷⁸ op. cit. Mark Kramer, The Early Post-Stalin Succession Struggle and Upheavals in East-Central Europe, časť 2, s. 22

⁷⁹ op. cit. Mark Kramer, The Early Post-Stalin Succession Struggle and Upheavals in East-Central Europe, časť 2, s. 32

a verejnosti a vymyslieť vhodné obvinenia. To sa malo stať na júlovom pléne ústredného výboru.

3.2. Dva procesy „Berija“

Po Berijovom zatknutí a prevezení do bezpečia nasledovala čistka medzi jeho stúpenkami. Okamžite po jeho zatknutí boli daný do domáceho velenia jeho syn a manželka na ich dače blízko Moskvy. Predstavenstvo ÚV sa zišlo 29. júna a vydalo rezolúciu o „Organizácií vyšetovania prípadu Berijovej zločineckej, protistraníckej a protištátnej činnosti“. Neobsahovalo žiadne obvinenie podľa trestného zákonníka a obchádzalo dokonca i zvyšok zákonných formalít, ktoré Stalinov justičný systém zachovával. Tento politický prípad spadol do kompetencie generálneho prokurátora ZSSR a orgánov ministerstva vnútra. Predsedníctvo však rozhodlo, že v tomto prípade nebude mať ministerstvo žiadne formálne oprávnenie a vyšetovanie povedú generálny prokurátor a maršal Kyril S. Moskalkenko.⁸⁰

Medzitým pokračovalo zatýkanie Berijových chránencov jak na ministerstve vnútra, tak na gruzínskom ministerstve vnútra a vôbec v celom Zakavkazsku, ktoré bolo právom považované za Berijovu baštu. Verejnosť ešte zatiaľ o ničom netušila, keďže jej nešlo tak dôležitú vec predložiť bez odsúhlasenia plénom Ústredného výboru.

To sa zišlo až 2. júla, teda takmer týždeň po Berijovom zatknutí 26. júna. Nasledovala 6-dňová schôdza, ktorá mala na programe hlavne „prípad Berija“ ale aj potvrdenie pokračovania v destalinizácii. Samozrejme, že bola tajná a „top secret“ záznam z tejto schôdze bol prvýkrát verejne publikovaný až v 1991. Tento záznam poukazuje minimálne na dve veľmi zaujímavé veci:

Prvou je, že Berija nebol behom celého zasadania a v množstve obviňujúcich reči, nikdy obvinený z nijakého zločinu z obdobia od príchodu do Moskvy v 30 – tých rokoch až po Stalinovu smrť. Je jasne vidieť, že toto obdobie, ktoré bolo tesne späté so Stalinom, bolo ešte stále tabu kritizovať. Jeho kritika bola jasne rozdelená do dvoch blokov: 1, jeho činnosť v Zakavkazsku. Tu sa objavili nikdy nevyjasnené obvinenia zo spolupráce s musavistickou (rozumej anti – bolševistickou) rozvedkou, budovanie mocenských pozícií, klientelizmus atď. a 2, ten obsiahlejší a dôležitejší: jeho činnosť po Stalinovej smrti. Tu sa kritizovala všetko: od

---

⁸⁰ op. cit. Amy Knight : Berija, s. 235

podložených a skutočných obvinení ako: pokus o uzurpáciu moci, zneužívania ministerstva vnútra, riešenie nemeckej otázky, pokus o nadviazanie spolupráce s Titom (cez Rankoviča) až po klasicky vykonštruované obvinenia z toho, že je imperialistickým agentom, že bol nepriateľom komunizmu a strany, a nakoniec z velezrady. O jeho zločinoch z čias predvojnového pôsobenia na ministerstve vnútra nebola priamo ani zmienka, aj keď celkovo bolo konštatované, že treba obmedziť rozsah moci ministerstva vnútra a podriadiť ho straníckej kontrole. Napriek tomu, že sa už v prejavoch Malenkova a Chruščova objavuje opatrná kritika „kultu osobnosti“ a volanie po „straníckej demokracii“, sú vzápätí tieto náznaky budúcich diskusií zatiaľ zdánlivo „vyriešené“ zopakovaním myšlienky „kolektívneho vedenia“ z apríla toho roku.⁸¹ Teda pripúšťajú sa čiastkové chyby napr. v oblasti straníckej demokracie, kultu osobnosti, porušovania pravidiel ministerstvom vnútra, ale sú to všetko vlastne už veci, ktoré kritizoval aj Berija, celá podstata stalinizmu zostáva nedotknutá a nedotknuteľná. Aj keď sa opatrne pripúšťajú isté chyby, sú výsledkom „ľudskej slabosti“ Stalina a väčšina z nich je zvedená práve na Beriju, ten hrá rolu obetného baránka. Keďže ale jeho následníci mali v úmysle niečo na systéme predsa len zmeniť, a teda istá dávka kritiky bola potrebná, vymysleli skvele fungujúcu konštrukciu, kde všetky chyby režimu, ktoré vôbec boli ochotní pripustiť, dali za vinu Berijovi. Umožnilo im to vyhnúť sa kritike Stalina, (ktorá musela ešte tri roky počkať) a zároveň kritizovať niektoré jasne viditeľné nedostatky a chyby systému, ktorý stvoril.

Z druhej strany v praktickom živote došlo k *de facto* potvrdeniu niektorých Berijových reforiem. Jedným z výsledkov pléna, ktoré si všimla aj *Pravda*, boli zmeny organizácie straníckeho života a plénum tieto zmeny ratifikovala a ešte rozšírilo. Volalo sa po obnovení „straníckej demokracie“ a upozorňovalo sa na to, že ministerstvo vnútra „terorizovalo“ stranu. Plénum taktiež potvrdilo preorientovanie sa ekonomiky a podporu poľnohospodárstva a ľahkého (spotrebného) priemyslu. Preto sa stalo dôležitým míľnikom na ceste k „destalinizácii“.⁸²

Druhou veľmi zaujímavou vecou na tomto mimoriadnom a tajnom zasadaní ÚV KSSS je rola, ktorú mu najvyšší predstavitelia prisudzovali. Molotov, Malenkov a Chruščov ho zvolali

---

⁸¹ Der Fall Berija, Protokoll einer Abrechnung, s. 9

⁸² R. J. Service, The Road to the Twentieth Party Congress: An Analysis of the Events Surrounding the Central Committee Plenum of July 1953, Soviet Studies, Vol. 33, No. 2 (Apr., 1981), s. 232

s cieľom „demokraticky“ legitimizovať ich sprisahanie, v podstate puč. Aj keď potom, čo už bola vec vykonaná a nešlo ju vziať späť (existujú teórie, že Berija bol už dokonca mŕtvy), ale predsa len vyžadujú niečo viac ako formálny súhlas, iste „posvätenie“ ich akcie. Od druhej polovici 20. –tých rokov jedinečná príležitosť pre ÚV sa samostatne politicky prejaviť. Svoju príležitosť ÚV nevyužil, (na rozdiel napr. od 1957, kde na jeho odpore stroskotal pokus Malenkova, Molotova a Kaganoviča odvolať Chruščova)⁸³, aj keď je otázne, či by nejakú skutočnú šancu zvrátiť situáciu mal.

Výsledkom jednaní ÚV KSSS teda bola rezolúcia *O zločineckej, protistraníckej a protištátnej činnosti Beriji*“ jednomyseľne schválenej ÚV 7. júla 1953. V tejto rezolúcií sa ukladá v bode 7 b, *L.P. Berija musí byť kvôli svojim zradcovským, k podminovaniu sovietskeho štátu smerujúcim aktivitám, ako nepriateľ strany a sovietskeho ľudu z Komunistickej strany Sovietskeho zväzu vylúčený a predaný súdu.*“⁸⁴ Rezolúcia bola rozoslaná v podobe tajného listu rozoslaná z Ústredného výboru nižším stranickým orgánom. V rámci tohto listu boli stručne zhrnuté všetky obvinenia proti Berijovi a slúžil ako vysvetlenie pre straníkov.⁸⁵ Verejnosť bola o celom prípade informovaná až článkom Pravdy 10. júla 1953.

Jednou z prvých oblastí politiky, ktorá sa po Berijovom zatknutí okamžite zmenila, bol postoj voči Východnému Nemecku. Vízia zjednoteného, mierového a demokratického Nemecka padla spolu s Berijom. Namiesto toho bola Berijova snaha o takýto krok označená ako pokus o „vzdanie sa Východného Nemecka do rúk imperialistických a reakčných síl“ Napriek tomu bol ešte 15. augusta zaslaný západným spojencom list s návrhom na zjednotenie Nemecka, tento krát ale len ako snaha zbrzdiť začleňovanie Západného Nemecka do NATO a oslabiť Adenauerové pozície pred jesennými voľbami⁸⁶. Jedným z dôsledkov Berijovho pádu bolo teda aj Ulbrichtové politické prežitie súvisiace s opätovnou zmenou postoja ZSSR v „nemeckej otázke“. Odteraz sa snažil udržať si Východné Nemecko stoj čo stoj, či už pomocou tankov, ale aj rozsiahlej ekonomickej a hospodárskej pomoci.

---

⁸³ op. cit. : Der Fall Berija, Protokoll einer Abrechnung, s. 15

⁸⁴ Der Fall Berija, Protokoll einer Abrechnung, s. 336

⁸⁵ op. cit. Amy Knight : Berija, s. 245

⁸⁶ op. cit. Mark Kramer, The Early Post-Stalin Succession Struggle and Upheavals in East-Central Europe, časť 3, s. 8

V celej Východnej Európe dochádzalo k postupnému zmierňovaniu „Nového kurzu“, až sa od neho napokon vo viacerých krajinách celkom upustilo. V niektorých krajinách (Rumunsko, Československo, Poľsko) dochádzalo aspoň k čiastočnému naplneniu tejto vízie, ale najmä na poli ekonomickom a menej v politickej liberalizácii. Naopak jeho stúpenci boli vo viacerých krajinách (Východné Nemecko, Maďarsko,..) šikovne spojení s Berijom a odstavení od moci. Zdalo sa, že proces destalinizácie ustal. A minimálne na tri roky tomu tak ozaj bolo.

Medzitým sa pokračovalo v zbieraní podkladov pre súdny proces, ktorý mal s Berijom prebehnúť. To trvalo bez mála päť mesiacov, čo môže znieť paradoxne vzhľadom k faktu, že proces bol tak či tak vopred rozhodnutý. Zatiaľ Chruščov posilňoval svoje postavenia a 14. septembra sa stal prvým tajomníkom KSSS. Konečne 17. decembra oznámila sovietska tlač, že generálny prokurátor ukončil vypočúvanie a predvolal Beriju a jeho šesť spoluvinníkov pred Najvyšší súd k zvláštnemu súdnemu jednaniu podľa procesného zákona z 1. decembra 1934. (Tento zákon sa vzťahoval na prípady „terorizmu“ a stanovil, že ani obžalovaní ani obhajca neboli pripustení do súdnej siene, odvolanie neexistovalo a rozsudok mal byť prevedený okamžite po vynesení. Podľa tohto oznámenia vytvoril Berija zločineckú skupinu so zločineckým úmyslom využiť orgány ministerstva vnútra, ústredných aj miestnych, *k uchopeniu moci a k likvidácii sovietskej robotnícko – roľníckej sústavy za účelom obnovenia kapitalizmu a panstva buržoázie.*⁸⁷ Berija bol odsúdený podľa článkov 58-1 až 58-13 trestného zákonníku Ruskej sovietskej federatívnej republiky (zrada, terorizmus, a účasť v kontrarevolučnej sprisahaneckej skupine, tajný agent kontrarevolučnej vlády, atď.) a po procese, ktorá trval od 18. do 23. decembra spolu s ostatnými 6 členmi skupiny popravený (sú však aj teórie, ktoré tvrdia, že v tej dobe bol už dávno mŕtvy).

Berija bol teda definitívne odstránený. K moci sa dostal nový triumvirát Malenkov, Molotov, Chruščov. Stále dôležitejšiu rolu ale hral samotný Chruščov, ktorému sa podarilo upevňovať pozíciu strany a jej aparátu na úkor štátu a jeho štruktúr, a tým vlastne upevňoval vlastnú moc. Malenkov stratil v januári 1955 svoju pozíciu predsedu Rady ministrov a v júni 1957 bol kvôli frakčnej činnosti spolu s Molotovom a Kaganovičom vylúčený z Prezídia a ÚV strany. Molotov bol ešte predtým, v júni 1956, odvolaný z pozície ministra zahraničia.

---

⁸⁷ op. cit Amy Knight : Berija, s. 255

Záver

Práca sa snaží objasniť situáciu po Stalinovej smrti a analyzovať možnosti jednotlivých členov najvyššieho vedenia strany na uchopenie moci. Teraz by som sa chcel pokúsiť stručne popísať závery, ktoré z úvah vyplývajú.

Základný fakt, ktorý si je treba uvedomiť, je, že po Stalinovi smrti sa nikomu nepodarilo zaujať pozíciu absolútneho vládcu – diktátora. Aj keď je pravda, že v Sovietskom zväze od jeho vzniku existovala dominantná pozícia „vodcu“ krajiny; politická a faktická moc, ktorú tento vodca kulminoval vo svojich rukách, sa líšila. Lenin bol prirodzenou autoritou a vodcom z revolučných časov, ktorý mohol svoju moc opierať o víťazstvo „revolúcie proletariátu“ pod jeho vedením. Stalin si svoju pozíciu jasného lídra vybojoval v krutých bojoch 20-tých rokov a trvale udržoval pomocou tajnej polície a strachu, ktorý šíril. K jeho „kultu osobnosti“ významne prispelo aj víťazstvo vo „Veľkej vlasteneckej vojne“. To všetko z neho robilo viac než vodcu, diktátora, pomáhalo vytvárať legendu. Takéto postavenie nemal nikto z možných ašpirantov na jeho pozíciu. Nakoniec sám Stalin ešte za života zhodnotil situáciu výstižne: Berija je Gruzínek, Malenkov je ľahko ovládateľný atď.. Dôležitým faktorom bol aj strach, ktorý panoval medzi vládnuou špičkou. Všetci si pamätali teror pred vojnou a takisto na konci Stalinovho vládnutia panoval obrovský strach a nervozita z opakovania čistiek. Tak sa stalo, že existoval všeobecný (aj keď nie vždy naplno a nahlas prejavovaný) konsenzus, že častokrát iracionálne zatýkanie, často aj komunistických funkcionárov, končiace neraz smrťou, musí skončiť. Toto však zároveň oslabovalo absolútnu, diktátorskú moc budúceho vodcu. Chruščov aj keď nakoniec vyhral v prvom boji s Berijom a potom nad Malenkovom a Molotovom, keď sa zachránil aj pomocou armády, nemal svoju pozíciu nikdy tak jasnú a neotrasiteľnú jak Stalin.

Ďalším dôležitým faktorom, ktorý si treba uvedomiť je, že základné predpoklady a pozície jednotlivých aktérov sa utvárali už za Stalinovho života a v poslednom období jeho vlády (napr. už spomínaná oslabená pozícia Molotova), t.j. po Stalinovej smrti sa nezačínalo nanovo. Okruh možných nasledovníkov bol v podstate dopredu daný (Malenkov, Molotov, Berija a zo začiatku menej pravdepodobný Chruščov), aj keď je možná úvaha, či sa tak stalo podľa alebo proti Stalinovej vôli. Ďalej je možné pozorovať relatívne rýchle predanie/uchopenie moci dvojicou Malenkov – Berija, s tichým súhlasom Molotova. Veľkým

prekvapením sa teda stal Chruščov. V jeho víťaznom ťažení hralo rolu viacero faktorov. V prvom rade jednoznačne jeho vôľa a túžba po moci. V tomto bol podobný so Stalinom, ktorý tiež na Lenina pôsobil ako nenápadný typ hodiaci sa najmä na „byrokraciu“, a geniálnym zmyslom pre intrigy a rozoštvávanie radov protivníka, sa dostal až na vrchol. A Chruščov nemusel ísť dopredu, v tomto období všetko nasvedčovalo tomu, že to nie je hra na život a na smrť, kde buď zvíťazíš, alebo si porazený, ale on chcel.

V druhom rade sa jednalo o podcenenie jednak Chruščovovej osoby a jednak jeho pozície v strane, ktorú mu fakticky darovali Berijom a čiastočne Malenkovom. Vyplývalo to logicky z faktu, že váhy moci sa najmä vplyvom druhej svetovej vojny a potreby „exekutívy“, t.j. rýchlych rozhodnutí behom jej trvania, prechýlili v prospech štátneho aparátu nad stranickým, resp. dochádzalo k splývaniu na najvyšších funkciách. Čo sa týka osoby, Chruščov mal povest „dedinského hlupáčka“, ktorý je v politike naivný, čo prispelo k jeho podceňovaniu.

Tretím dôležitým faktorom bolo preceňovanie roly Beriji ako ministra vnútra/bezpečnosti. Berijova pozícia na ministerstve nebola v skutočnosti tak silná, aby mohol toto (aj keď veľmi silné) ministerstvo využiť na nejaké uchopenie moci. Je síce pravda, že vzniknuté „superministerstvo“ (spojením ministerstva vnútra a bezpečnosti) dávalo veľké možnosti, ale personálne spojenie Beriju s ním (čo bolo nesmierne dôležité pokiaľ by niečo také ozaj zamýšľal), bolo pretrhnuté viac než 7 rokmi nezastávania tejto funkcie. Pokiaľ by mal všetky kľúčové posty obsadené „svojimi“ ľuďmi, bola by samozrejme situáciu o dosť iná, ale on nemal. To ale nebránilo Chruščovovi využívať strach, ktorý ľudia z tejto inštitúcie (NKVD) mali, proti nemu. Bolo to spôsobené tým, že Berija 12 rokov v NKVD pôsobil (8 ako náčelník), a tak si ho ľudia s bezpečnosťou skrátka spojovali. A bezpečnosť mala v ZSSR veľmi zlú povest. To umožnilo Chruščovovi vyvolať hystériu a spojiť (častokrát rôznorodé) sily proti Berijovi, ktorého si vybral ako prvú obeť z vládnucej dvojice. Proti obom zrejme moc veľké šance nemal.

Pokus o zodpovedanie otázky, či a jak spolu súvisel boj o moc, ako takú, s reálnymi riešenými problémami. Odpoveď na túto otázku musí byť ako vždy kompromisná. Na jednej strane sú tu momenty, ktoré potvrdzujú teóriu, že aktérom šlo hlavne o moc, a názory na riešenie otázok a problémov, boli skôr zástupnými, ako napr., že Chruščov neskôr

presadzoval mnohé z riešení, ktoré navrhoval Berija. Proti bol vtedy (rovnako ako keď tieto návrhy prinášal Berija) napr. Molotov, s ktorým sa v prvom boji Chruščov neváhal spojiť. To by potvrdzovalo tzv. „salámovú taktiku“, ktorú použil už Stalin vo svojom „učebnicovom“ boji o moc po Leninovej smrti. Teda, že Chruščov najprv rozbil dvojicu Berija – Malenkov, v čom mu pomáhal Molotov a potom, keď sa cítil už dostatočne silný odstránil aj zvyšných dvoch. (V čom mu významne pomohol fakt, že mohol Malenkova obviniť zo spolupráce a priateľstva s Berijom).

Na druhej strane si trúfam tvrdiť, že spojenectvo Malenkova a Beriji narušili práve nezhody na zásadných otázkach. Skrátka, že Berija zachádzal v niektorých oblastiach výrazne ďalej ako si Malenkov predstavoval. Tu by som povedal, že bola podstata veci dôležitejšia ako boj o moc. Aj keď pripúšťam, že z jedným z mocenských vysvetlení je, že Malenkov si skôr uvedomil obrovskú vlnu odporu, ktorá sa (napr. v súvislosti s národnostnou otázkou) proti Berijovi zdvíha, a včas opustil „potápajúcu sa loď“. Spoločne ale mali šancu situáciu zvládnuť a reformy presadiť, keby Malenkov Beriju podporil. Problém NDR ako definitívny koniec Beriji, ktorý je často prezentovaný ako bojisko, kde došlo k definitívnemu prechodu Malenkova proti Berijovi a preskupeniu síl, také Berijovo „Waterloo“. Myslím si ale, že v tomto zlomovom momente bolo nadovšetko dôležité predovšetkým to, že Berija proste prekročil ideologický rámeček vo všetkých ohľadoch. Nikto si v tej dobe nemohol dovoliť tvrdiť, že predanie akejkoľvek krajiny (a tak významnej ako NDR predovšetkým) kapitalistickému Západu bude pre ZSSR výhodné. Na to skrátka doba ešte nedozrela. Takéto niečo by si mohol dovoliť snáď jedine Stalin, ktorého pozícia bola tak silná, že ideológia sa tvorila podľa toho jak konal, ale Berija musel konať aspoň v nejakých ideologicky prípustných medziach. Opozícia, ktorú Berija týmito vyhláseniami proti sebe vyvolal, sa zdvihla skôr z logicko – ideologických príčin, ako z chladného mocensko – politického kalkulu.

Otázkou, ktorú sa nepodarilo zodpovedať je, že prečo musel byť Berija odstránený aj fyzicky. Pokiaľ tomu nie je tak, ako naznačujú niektoré špekulácie, totiž, že bol zabitý už pri zatýkaní, je zaujímavé, čo viedlo k rozhodnutiu Beriju popraviť. Bol totiž posledným veľkým činiteľom, ktorý bol kvôli prehre v mocenskom boji odstránený. Malenkov spolu s Molotovom boli v 1957 len presunutý na nedôležité posty, rovnako ako Chruščov v 1964. Je pravda, že sa všetci obávali informácií, ktoré mal, ale na druhej strane si neviem predstaviť

jak by ich mohol využiť k uchopeniu moci z pozície napr. riaditeľa elektrárne (, na ktorú bol odsunutý Malenkov). Zrejme to boli ešte posledné dozvuky zo štýlu akým sa riešili takéto záležitosti za Stalina a takisto nasledoval radu náčelníkov NKVD (Jagoda, Ježov,..) pred ním.

Chruščov nemal po odstránení Beriji svoju dominantnú pozíciu okamžite jasnú. Stále sa oficiálne prehlasovalo, že štátu vládne „kolektívne vedenie“ a on sám sa musel opierať o podporu Molotova a Malenkova (toho význame oslabil už v januári 1955 odvolaním z funkcie ministerského predsedu). Ale Chruščov tým jednoznačne stratil svojho najsilnejšieho súpera, jednak, čo sa týka vôle k moci a jednak vízií pre reformy. Tu opäť vyvstáva nezodpovedateľná otázka, čo by sa stalo, keby Berija svoju šancu dostal: ozaj by presadzoval a presadil všetky svoje reformné vízie?

Resume

The first and basic fact, this work wants to stress is, that after Stalin's death, nobody was able to retain the position of absolute leader – dictator. Although it is true, that a dominant position of a “leader” (vozhd) of the country existed in USSR from its beginning, the political and effective power, which this leader culminated in his hands, differs from person to person and also time to time. Lenin was a natural authority and a leader from revolution times, who can deduce his power from the victory of revolution of proletariat under his command. Stalin had to fight for his position of dominant leader in the struggles during the 20's and he had to maintain it through the secret police and fear it had spread. Big support for his personal cult was the victory in the “Great Patriotic War”. This all made more than a human leader, dictator from him, it had created his legend. This kind of position has nobody from the possible candidates to his position. Stalin himself, at the end of his life, put this pregnantly: Beria is from Georgia; Malenkov is easily manipulated and etc... The fear was also an important factor, which determined the relations in the ruling circle. All of them remembered the “Great Purges” before the war and they all feared something similar to this would also happen at the end of Stalin rule. This has caused the general (if not always fully and loudly expressed) consensus, that the often irrational arrests (quiet frequently also party members and functionaries) that ended with death sentence in many cases, has to stop. This fact had on other hand hindered the future absolute power of the dictator. Khrushchev, although he had wined the first fight with Beria and also next struggles (also due to help from army) with Malenkov and Molotov, had never retained such an obvious an unquestioned leadership position as Stalin.

Second important factor to realize is, that the basic web and the starting positions of the protagonists had been already created during Stalin's life and in the last part of his rule (e.g. the already mentioned weakened position of Molotov; i.e. there was no new start after Stalin's death. The circle of potential followers was mostly already set (Malenkov, Molotov, Beria and from the beginning also Khrushchev, if with smaller chances). The only possible question to this is, whether it was accordingly or despite of Stalin's will. Further off we can observe relatively quick captioning of power by the duo Malenkov and Beria, with silent agreement from Molotov. Big surprise happened only in the case of Khrushchev. More factors were substantial in his victory march. First of all, it was his desire for power. In this he

was similar to Stalin, who also made the impression of silent, think person to Lenin, who considered him as a bureaucratically type. And by proving himself as intrigue genius and splitting and heckling the others, he fought his way to the top.

The second factor was the underestimating of Khrushchev personality and his party roots. This was strengthened by the “gift” of party chairmanship presented to him by Beria and Malenkov. This was due to the situation, where during and after the WW II it seems, that the executive part of power is the most important one. As fast and quick decisions were needed the scales of power come more to state apparatus above the party bureaucracy. As far as the personality of Khrushchev concerns he was seen as a “village boy”, what proved to be big underestimating of his capabilities.

The third important factor was the overestimating of the role of Beria as an Interior minister. Beria’s position in the ministry apparatus was in fact far from what others suspected. It was not firm enough to enable him to use this very powerful ministry in order to take over the leadership position. Although it is true, that in combination of the two ministries (interior and security) and creating of this superior ministry gave big opportunities, however the personal connection (which was utter important) was broken some 7 years before, when he was remounted from this position. In the case, he would be able to post all the important cadres with his people, the situation would have looked completely different, but this was not the case. But Khrushchev was clever enough to use the fear of these ministries against him. In the memory of the party Beria was all the time somehow connected with security organs and also with its very bad reputation in the society.

The question whether and how the power struggle and different attitudes towards problem solving were connected is quite complicated. The answer has to be some kind of compromise. On one side there are not a few moments, when it seems to be clear that the power by itself was the most important point and the attitudes and certain proposals for solution of problems was just a side play in order to create some kind of battlefield and to prove the alliances. On the other hand there are situations in particular in the bonds between Beria and Malenkov, where the opposite proves to be true.

Použitá literatúra

Dokumenty:

Der Fall Berija: Protokoll einer Abrechnung. 1. vyd. Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag, 1993. 364 s.

Cold War International History Project : Virtual Archive [online] [cit. 2009-10-30]. Dostupné z WWW:

<http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=va2.browse&sort=Collection> :

Memorandum from Lavrentij Berija to the CPSU CC Presidium regarding Mass Defections from the GDR, 6th May 1953

Transcripts of the CPSU CC Plenum Meetings Regarding Berias Views on the German Question

Letter from Beria to Malenkov, 1st July 1953

Meomorandum from L.P. Beria to G.M. Malenkov and to the Presidium of the CC CPSU

Central Committe Plenum of the CPSU Ninth Session, Morning 31st January 1955

Kupředu k úplnému vítězství velikého díla Lenina a Stalina / projevy G.M. Malenkova, L.P. Berji, V.M. Molotova, Kl. Gottwalda k úmrtí J.V. Stalina. 1., aut. vyd. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1953. 27 s.

BERIJA, Lavrentij Pavlovič. *34. výročí Velké říjnové socialistické revoluce / projev L.P. Beriji na slavnostním zasedání moskevského sovětu 6. listopadu 1951.* Praha : Světové rozhledy, 1951. 19 s.

CHRUŠČOV, Nikita Sergejevič. *On Changes in the Rule of the Communist Party of the Soviet Union.* New York : NEW CENTURY PUBLISHERS, 1953, 1953. 47 s.

MALENKOV, Georgij Maksimilianovič. *Projev na zasedání Nejvyššího sovětu SSSR dne 8. srpna 1953*. Praha : Komunistická strana Československa. Ústřední výbor, 1953. 31 s.

MALENKOV, Georgij Maksimilianovič. *Zpráva o činnosti Ústředního výboru VKS(b) XIX. sjezdu strany / referát tajemníka ÚV VKS(b) G.M. Malenkova*. Praha : Komunistická strana Československa. Ústřední výbor, 1952. 76 s.

STALIN, J.V.. *Economic Problems of Socialism in the U.S.S.R.*. 1. vyd. Peking: FOREIGN LANGUAGES PRESS, 1972. 110 s.

Knihy:

Entstalisierungskrise in Ostmitteleuropa 1953-1956 : vom 17. Juni bis zum ungarischen Volksaufstand : politische, militärische, soziale und nationale Dimensionen. herausgegeben und eingeleitet von Jan Foitzik. Paderborn : Schöningh, 2001. 393 s.

Stalin's secret pogrom : the postwar inquisition of the Jewish Anti-Fascist Committee. edited and with introductions by Joshua Rubenstein and Vladimire P. Naumov ; translated by Laura Ester Wolfson. New Haven : Yale University Press, 2001. 527 s.

The leader cult in communist dictatorships : Stalin and the Eastern Bloc. edited by Balázs Apor et al.. New York : Palgrave Macmillan, 2004. 298 s.

GORLIZKI, Yoram; KHLEVNIUK, Oleg. *Cold peace : Stalin and the soviet ruling circle, 1945-1953*. Oxford : Oxford University Press, 2004. 248 s.

HODOS, George H.. *Show trials : Stalinist purges in Eastern Europe, 1948-1954*. New York : Praeger, 1987. 193 s.

CHRUŠČOV, Nikita Sergejevič. *Vzpomínky Nikity Sergejeviče Chruščova : magnetofonové nahrávky z období glasnosti*. z angl. přel. Luděk Matyska. 1. vyd.. Brno : Jota, 2000. 225 s.

KNIGHT, Amy W.. *Berija - Stalinův první pobočník*. Z angl. přel. Ladislav Smutek. 1. vyd. Dialog, 1995. 268 s.

LEONHARD, Wolfgang. *The Kremlin since Stalin* Translated from the German by Elizabeth Wiskemann and Marian Jackson. New York : Praeger, 1962. 403 s.

LOTH, Wilfried. *Die Sowjetunion und die deutsche Frage : Studien zur sowjetischen Deutschlandpolitik von Stalin bis Chruschtschow*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2007. 318 s.

MASTNÝ, Vojtěch. *Studená válka a sovětský pocit nejistoty : 1947-53 Stalinova léta*. přeložili Milan a Daria Dvořákoví. Vyd. 1.. Praha : Aurora, 2001. 294 s.

MCNEAL, Robert H.. *The Bolshevik tradition : Lenin, Stalin, Khrushchev*. New Jersey : Prentice-Hall, 1963. 181 s.

MEDVEDEV, Roy. *All Stalin's men*. translated by Harold Shukmen. 1st ed. Oxford : Blackwell, 1983. 184 s.

MOULIS, Vladislav. *Neobyčejný život Nikity Sergejeviče : N.S. Chruščov a jeho doba*. 1. vyd. Praha : Dokořán, 2006. 203 s.

RAYFIELD, Donald. *Stalin a jeho mistři popravčí : hodnověrný portrét tyrana a těch, kdo mu sloužili*. z anglického originálu přeložily Hana Řeháková a Květa Macáková. 1. vyd. Praha : Beta-Dobrovský ; Plzeň : Ševčík, 2006. 431 s.

TAUBMAN, William. *Chruščov : člověk a jeho doba*. přeložil Milan Dvořák. 1. vyd. v českém jazyce. Praha : BB Art, 2005. 846 s.

VAGNER, Petr. *Smečka : boj o moc v poststalinovském vedení SSSR v širším kontextu*. 1. vyd. Brno : Jota, 2002. 245 s.

VEBER, Václav. *Komunistický experiment v Rusku 1917-1991, aneb, malé dějiny SSSR*. 1. vyd. Praha : Set out, 2001. 233 s.

ZUBOK, Vladislav; PLESHAKOV, Constantine. *Inside the Kremlin's cold war : from Stalin to Khrushchev*. Cambridge : Harvard University Press, c1996. 346 s.

Články:

BARAS, Victor. Beria's Fall and Ulbricht's Survival. *Soviet Studies*. Vol. 27, No. 3 (Jul., 1975), p.381-395. [cit. 16/12/2009]. Dostupny z WWW: <<http://www.jstor.org/stable/150443>>

CHAMBERLIN, William, Henry. The Stalin Era and Stalin's Heirs. *Russian Review*. Vol. 15, No. 4 (Oct., 1956), p. 237-244. [cit. 16/12/2009]. Dostupny z WWW: <<http://www.jstor.org/stable/126089>>

INGIMUNDARSON, Valur. Cold War Misperceptions: The Communist and Western Responses to the East German Refugee Crisis in 1953. *Journal of Contemporary History*. Vol. 29, No. 3 (Jul., 1994), p. 463-481. . [cit. 16/12/2009]. Dostupny z WWW: <<http://www.jstor.org/stable/260769>>

KRAMER, Mark. The Early Post-Stalin Succession Struggle and Upheavals in East-Central Europe Internal-External Linkages in Soviet Policy Making (Part 1). *Journal of Cold War Studies*. Vol. 1, No.1, Winter 1999, p. 3–55

KRAMER, Mark. The Early Post-Stalin Succession Struggle and Upheavals in East-Central Europe Internal-External Linkages in Soviet Policy Making (Part 2). *Journal of Cold War Studies*. Vol. 1, No. 2, Spring 1999, p. 3–38

KRAMER, Mark. The Early Post-Stalin Succession Struggle and Upheavals in East-Central Europe Internal-External Linkages in Soviet Policy Making (Part 3). *Journal of Cold War Studies*. Vol. 1, No. 3, Fall 1999, p. 3–66

MEDLIN, William K.. Khrushchev: A Political Profile. III. *Russian Review*. Vol. 18, No. 2 (Apr.,1959), p. 131-144. [cit. 16/12/2009]. Dostupny z WWW: <<http://www.jstor.org/stable/126809>>

MILLER, J.. Soviet Documents in Study of the USSR: September 1952 to December 1953. *Soviet Studies*. Vol. 5, No. 4 (Apr., 1954), p. 357-401. [cit. 16/12/2009]. Dostupny z WWW: <<http://www.jstor.org/stable/148669>>

PRICE, M. Philips, MP. What Has Happened in Russia?. *Contemporary Review*. 184 (1953:July/Dec.) p.129

REIMAN, Michal. Poválečné konflikty a rivality na sovětské politické špici. *Soudobé dějiny*. 2000, Ročník VII.(2000), Číslo IV./2000, s. 547 – 593

REIMAN, Michal. Poválečné konflikty a rivality na sovětské politické špici, II. *Soudobé dějiny*. 2001, Ročník VIII.(2001), Číslo I./2001, s. 44 – 57

SERVICE, R.J.. The Road to the Twentieth Party Congress: An Analysis of the Events Surrounding the Central Committee Plenum of July 1953. *Soviet Studies*. Vol. 33, No. 2 (Apr., 1981), p. 232-245. [cit. 16/12/2009]. Dostupny z WWW: <<http://www.jstor.org/stable/151337>>

SCHLESINGER, Rudolf. From the XIX to the XX Party Congress. *Soviet Studies*. Vol. 8, No. 1 (Jul., 1956), p. 1-26. [cit. 16/12/2009]. Dostupny z WWW: <http://www.jstor.org/stable/148764>>

TABORSKY, Edward. The Struggle for Stalin's Heritage. *Southwestern Social Science Quarterly*. 36 (1955/1956) p. 117 – 134

WOLFE, Bertram D. The Struggle for the Soviet Succession. *Foreign Affairs; an American Quarterly Review*. 31:1/4 (1952/1953) p. 548 - 565

Zoznam príloh

Príloha č. 1 : Prehľad funkcií najdôležitejších predstaviteľov ZSSR po Stalinovej smrti

Príloha č. 2 : Zloženie Politbyra/Prezídia ÚV od 1939 do 1956

Prílohy

Príloha č. 1 : Prehľad funkcií najdôležitejších predstaviteľov ZSSR po Stalinovej smrti

BERIJA, Lavrentij Pavlovič

- (1899 – 1953) narodený neďaleko Suchumi, Abcházsko
- 1917 – 1953 člen komunistickej strany
- 1934 – 1953 člen ÚV
- 1946 – 1953 člen Politbyra/Prezídia ÚV (kandidát od 1939)
- 1921 – 1931 pôsobenie v rozvedke a kontrarozvedke (podpredseda Čeky Azerbajdžanu, predseda gruzínskeho a Zakavkazského GPU)
- 1931 prvý tajomník ÚV KS(b) Gruzínska
- 1932 zároveň prvý tajomník krajského výboru Zakavkazska a mestského výboru Tbilisi
- 1938 – 1945 a 03–06 1953 ľudový komisár/ minister vnútra ZSSR
- 1941 – 1946 zároveň podpredseda Rady ľudových komisárov ZSSR
- od 1946 podpredseda a 03-06 1953 prvý podpredseda Rady ministrov ZSSR
- 1941 – 1945 člen GKO, zároveň vrchný veliteľ vojsk NKVD
- 1941 Generálny komisár Štátnej bezpečnosti
- 1945 maršal Sovietskeho zväzu
26. 06. 1953 zatknutý a zbavený všetkých funkcií
23. 12. 1953 Špeciálnym tribunálom Najvyššieho súdu ZSSR odsúdený k trestu smrti, popravený v rovnaký deň

BULGANIN, Nikolaj Alexandrovič

- (1895 – 1975) narodený v Nižnom Novgorode
- od 1917 člen komunistickej strany
- 1937 – 1961 člen ÚV (kandidát od 1934)
- 1948 – 1958 člen Politbyra/ Prezídia ÚV
- 1946 – 1952 člen Orgbyra ÚV
- od 1931 predseda Výkonného výboru moskovského mestského sovietu
- 1937 – 1938 predseda Rady ľudových komisárov RSFSR

1938 – 1941 a 1947 – 1953	podpredseda Rady ľudových komisárov/ministrov ZSSR
od 1944	zást. ľudového komisára/ministra obrany ZSSR
1947 – 1949 a 1953 – 1955	minister obrany ZSSR
1953	prvý podpredseda
a 1955 – 1958	predseda Rady ministrov ZSSR
1957	účasť na „skupine nepriateľov strany Malenkov, Molotov, Kaganovič“
1958 – 1960	predseda hospodárskej rady Stavropolu
1947 – 1958	maršal Sovietskeho zväzu
1958	Generálplukovník

CHRUŠČOV, Nikita Sergejevič

(1894 – 1971)	narodený v dedine Kalinovka, oblasť Kursk
od 1917	člen komunistickej strany
od 1924	práca v strane, štúdium na Polytechnike Moskva
1931 – 1938	rôzne vedúce úlohy v Moskovskej straníckej organizácii (druhý resp. prvý tajomník)
1938 – 1949	prvý tajomník ÚV KS Ukrajiny
1944 – 1947	zároveň predseda Rady ľudových komisárov/ministrov Ukrajiny
1943	Generálporučík
1934 – 1966	člen ÚV
1939 – 1964	člen Politbyra/Prezídia ÚV
od 1949	tajomník ÚV
1953 – 1964	prvý tajomník ÚV
1958	zároveň predseda Rady ministrov ZSSR
1964	zbavený funkcií prvého sekretára ÚV a predsedy Rady ministrov ZSSR

KAGANOVIČ, Lazar Mojsejevič

(1893 – 1991)	narodený v obci Kabany, okrese Černobyľ, oblasť Kyjev
1911 – 1961	člen komunistickej strany
1924 – 1957	člen ÚV
1930 – 1957	člen Politbyra/Prezídia ÚV

- 1924 – 1925 a 1928 – 1939 člen Orgbyra ÚV
 1924 – 1925 a 1928 – 1939 tajomník ÚV
 1925 – 1928 generálny tajomník ÚV KS Ukrajiny
 1930 – 1935 prvý tajomník Moskovského mestského výboru strany
 1935 – 1937 a 1938 – 1942 ľudový komisár dopravy ZSSR
 1937 – 1939 a 1943 – 1944 ľudový komisár ťažkého priemyslu ZSSR
 1938 – 1947 podpredseda Rady ľudových komisárov/ministrov ZSSR
 03-12/1947 prvý tajomník ÚK KS Ukrajiny
 1953 – 1957 prvý podpredseda Rady ministrov ZSSR
 Júl 1957 plénom ÚV vylúčený z Prezídia a ÚV (nepriateľská skupina Malenkov,..)
 1957 riaditeľ uralského kombinátu
 December 1961 vylúčený z komunistickej strany

MALENKOV, Georgij Maximilianovič

- (1901 – 1988) narodený v Orenburgu
 1921 – 1925 štúdium na Moskovskej polytechnike
 1920 – 1961 člen komunistickej strany
 od 1925 v aparáte ÚV
 1939 – 1957 člen ÚV
 1946 – 1957 člen Politbyra/Prezídia ÚV (od 1941 kandidát)
 1939 – 1952 člen Orgbyra
 1939 – 1946 a 1948 – 1953 tajomník ÚV
 1946 – 1953 a 1955 – 1957 podpredseda Rady ministrov ZSSR
 1953 – 1955 predseda Rady ministrov
 1955 – 1957 zároveň minister pre elektrárne ZSSR
 Jún 1957 plénom ÚV vylúčený z Prezídia ÚV, ÚV a Rady ministrov
 1957 – 1961 riaditeľ elektrárne
 November 1961 vylúčený z komunistickej strany

MIKOJAN, Anastáz Ivánovič

- (1895 – 1978) narodený v dedine Sanahin, oblasť Tiflis

od 1915	člen komunistickkej strany
od 1917	práca v strane (Tiflis, Baku, Moskva, ČA)
1923 – 1976	člen ÚV
1935 – 1966	člen Politbyra/Prezídia ÚV
1926	ľudový komisár pre zahraničný a vnútorný obchod ZSSR
1930	ľudový komisár pre zásobovanie ZSSR
1934 – 1938	ľudový komisár potravinárskeho priemyslu ZSSR
1938 – 1949	ľudový komisár/minister zahraničného obchodu
1937–1955 a 1958–1964	zároveň podpredseda Rady ľudových komisárov/ministrov ZSSR
1955 – 1957	prvý podpredseda Rady ministrov
1964 – 1974	člen Prezídia Najvyššieho Sovietu ZSSR

MOLOTOV, Vjačeslav Michajlovič

(1890 – 1986)	narodený v dedine Kukarka, oblasť Kirov
1916 – 1961 a 1984 – 1986	člen komunistickkej strany
1920 – 1921	tajomník ÚV KS(b) Ukrajiny
1921 - 1957	člen ÚV
1921 - 1952	člen Orgbyra
1922 - 1957	tajomník ÚV
1926 - 1957	člen Politbyra/Prezídia ÚV (kandidát od 1921)
1930 - 1941	predseda Rady ľudových komisárov ZSSR
1941 - 1956	podpredseda Rady ľudových komisárov/ministrov ZSSR
1939-1949 a 1953-1956	ľudový komisár/minister zahraničných vecí ZSSR
1957 – 1960	veľvyslanec v Mongolsku
1960 – 1961	zástupca ZSSR v Medzinárodnej agentúre pre atómovú energiu

VOROŠILOV, Kliment Jefremovič

(1881 – 1969)	narodený v dedine Verchneje, oblasť Jekaterinburg
od 1903	člen komunistickkej strany
1921 – 1961 a 1966 – 1969	člen ÚV
1926 – 1960	člen Politbyra/Prezídia ÚV

od 1918	v Červenej Armáde
1921	veliteľ vojenskej oblasti Severný Kaukaz
1925 – 1934	zástupca ľudového komisára obrany ZSSR
1934 – 1940	ľudový komisár obrany ZSSR
1941 – 1945	člen GKO
1940 – 1953	podpredseda Rady ľudových komisárov ZSSR
1953 – 1960	predseda Prezídia Najvyššieho sovietu ZSSR
1960	člen Prezídia Najvyššieho sovietu ZSSR
1935	maršal Sovietskeho zväzu

Príloha č. 2 : Zloženie Politbyra/Prezídia ÚV od 1939 do 1956

22.03.1939 bolo zvolené nové Politbyro. Členovia : Andrejev, Vorošilov, Ždanov, Kaganovič, Kalinin, Mikojan, Molotov, Stalin a Chruščov, kandidáti: Berija, Šverník.

21.02.1941 boli zvolení za kandidátov ešte: Voznesenskij, Malenkov, Ščerbakov.

10.05.1945 Ščerbakov umiera.

18.03.1946 boli zvolení za členov: Berija a Malenkov a kandidáti: Bulganin, Kosygin.

03.06.1946 Kalinin umiera.

26.02.1947 Voznesenskij zvolený členom.

18.02.1948 Bulganin odsúhlasený za člena.

31.08.1948 Ždanov umiera.

04.09.1948 Kosygin odsúhlasený za člena.

07.03.1949 Voznesenskij odvolaný.

16.10.1952 bolo zvolené Prezídium ÚV. Členmi sa stali: Andrianov, Aristov, Berija, Bulganin, Vorošilov, Ignatev, Kaganovič, Koročenko, Kuznecov, Kuusinen, Malenkov, Malyšev, Melnikov, Mikojan, Michajlov, Molotov, Pervuchin, Ponomarenko, Saburov, Stalin , Susľov, Chruščov, Česnokov, Šverník a Škirjatov. Kandidátmi sa stali: Brežnev, Vyšinsky, Zverev, Ignatov, Kabanov, Kosygin, Patoličev, Pegov, Puzanov, Tevosjan a Judin. Neoficiálne Byro Prezídia malo zloženie: Berija, Bulganin, Vorošilov, Kaganovič, Malenkov, Pervuchin, Saburov, Stalin a Chruščov.

05.03.1953 Stalin umiera.

05.03.1953 na spoločnom zasadaní ÚV, Rady ministrov a Prezídia Najvyššieho Sovietsu zvolené nové Prezídium ÚV. Členmi sa stali: Berija, Bulganin, Vorošilov, Kaganovič, Malenkov, Mikojan, Molotov, Pervuchin, Saburov a Chruščov. Kandidátmi sa stali: Bagirov, Melnikov, Ponomarenko a Šverník.

06.06.1953 Melnikov odvolaný. Kiričenko zvolený kandidátom.

07.07.1953 Berija odvolaný.

17.07.1953 Bagirov odvolaný.

12.07.1955 Kiričenko a Susľov zvolení za členov.

27.02.1956 zvolené nové Prezídium. Členmi sa stali: Bulganin, Vorošilov, Kaganovič, Kiričenko, Malenkov, Mikojan, Molotov, Pervuchin, Saburov, Susľov a Chruščov. Kandidátmi sa stali: Brežnev, Žukov, Muchitdinov, Furceva, Šverník, Šepilov.